

RANKRAŠTINĖ KNYGA – ISTORIJOS ŠALTINIS: VIENO LDK KODEKSO ISTORIJA

Rima Cicėnienė | Vilniaus universiteto Knygotyros
ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513, Vilnius, Lietuva
El. paštas: ciceniene@mab.lt

Šiuo straipsniu siekiama atskleisti XV a. pradžios kodekso Izaoko Siro pamokslai Gavėniai istoriją, tuo pat metu parodant rankraštines knygas kaip šaltinio kultūros ir istorijos tyrimams galimybes. Keliami hipotezė, kad du XV a. pradžioje perrašyti Izaoko Siro pamokslų Gavėniai kodeksai, saugomi Rusijos nacionalinėje bibliotekoje ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje – tai dvi vieno egzemploriaus dalys. Pasitelkus kodikologinį ir lyginamąjį metodus, šaltinių ir literatūros analizę, atliekamas tyrimas, kurio metu sudaromi detalūs kodikologiniai abiejų knygų aprašai ir jų pagrindu patvirtinama hipotezė; atskleidžiamas knygos atsiradimo istorinis ir kultūrinis kontekstai, rekonstruojama egzemploriaus perrašymo ir saugojimo istorija, aptariami šiuose procesuose dalyvavę asmenys. Straipsnio pabaigoje originalia ortografija publikuojamas kodekse išlikęs priedas, kuriame surašyta dviejų knygų perrašymo metrika bei Vytauto pagyrimo prototipas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: rankraštinė knyga, kodeksas, knygos istorija, hesichazmas, LDK, Ldk Vytautas, Gerasimas, Žirovičiai, Dobrochotovas.

Istorijos tyrėjui labai svarbu nagrinėti ne tik patį įvykį ar objektą, bet ir visas jį lėmusias aplinkybes, chronologiją, vietą bei veikusius asmenis. Tuo tikslu jis renka, analizuoja ir interpretuoja šaltinius: tiek sukurtus amžininkų, tiek sukurtus pasirėmus dalyvių, liudytojų tekstais. Humanitarinės disciplinos – knygotyra, kalbos ir literatūros tyrimai bei istorija – tiria rankraštinę knygą kaip materialų artefaktą, kaip literatūrinį tekstą ar kultūrinės sąveikos priemonę¹, tačiau Lietuvoje dar labai retai panaudojame rankraštinę knygą kaip tyrimo šaltinį tiek jau žinomiems faktams patvirtinti, tiek naujoms interpretacijoms². Šį teiginį bandysime pagrįsti pasitelkę vieną XV a. pradžioje LDK perrašytą kodeksą.

1 Plačiau žr.: HOWSAM, Leslie. Senos knygos ir naujos istorijos: knygos ir spaudos kultūros studijų vadovas. *Knygotyra*, 2013, t. 61, p. 7–44.

2 Lietuvos istoriografijoje labiausiai vykusiais

tokių tyrimų pavyzdžiais laikytume istoriko Dariaus Barono, literatūros istorikų Sergejaus Temčino ir Kęsto Gudmanto darbus.

XIX a. pabaigoje šaltiniu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) raštijos ir politinei istorijai tirti tapo *Vytauto pagyrimo* prototipas³ (toliau – *Pagyrimas*), surastas XV a. pradžios rankraštiniame kodekse to meto Rusijos imperatoriškojoje viešojoje bibliotekoje. Šis tekstas sulaukė ne vienos publikacijos rusų kalba⁴, o 1996 m. buvo išspausdintas jo literatūrinis vertimas į lietuvių kalbą⁵. Susidomėjimo *Pagyrimas* sulaukė dėl keleto priežasčių – tiesioginio ryšio su Lietuvos didžiojo kunigaikščio (toliau – Ldk) Vytauto asmeniu, taip pat remiantis kūriniumi bei kitomis, platesnėmis jo redakcijomis iki šiol bandoma nustatyti *Lietuvos metraščių* autorius. Rusijos istorikams publikuotas tekstas teikė informaciją XV a. Stačiatikių bažnyčios istorijai, jos veikėjų biografijų rekonstrukcijai. Tad galima teigti, kad didžiausias dėmesys buvo skiriamas *Pagyrimo* tekstui, jame paliudytiems istoriniams faktams bei autoriaus nustatymui. Kodeksas, kuriame buvo užfiksuotas šis tekstas, buvo korektiškai paminimas, bet tuo pat metu paliekamas tyrimų užribyje. 2006–2008 m. autorei renkant informaciją apie iki XVI a. vidurio LDK perrašytas ar funkcionavusias rankraštines knygas buvo pastebėta, kad minėtą *Pagyrimo* prototipą sudaro ne tik literatūrinis kūrinys, bet ir dvigubas kodekso kolofonas su perrašymo (to meto „skelbimo“) duomenimis⁶. Tai ypač sudomino, nes reta LDK perrašyta ar funkcionavusi knyga turi visus vadinamuosius skelbimo duomenis, liudijančius kodekso atsiradimo aplinkybes, o iš šio priedašo sužinome net apie du kūrinio egzempliorius. Peržiūrint kodeksą *de visu*, buvo pastebėta dar viena intriguojanti detalė. Dviejose skirtingose saugyklose – Rusijos nacionalinėje bibliotekoje (toliau – RNB RS F.I.476) Sankt Peterburge ir Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (toliau – LMAVB RS F19–64) Vilniuje – saugomi du kodeksai tuo pačiu pavadinimu – *Izaoko Siro pamokslai Gavėniai*, turintys po keletą skirtingų proveniencijų ir tuo pat metu vieną tapatų – senąjį Žirovičių vienuolyno bibliotekos įrašą – Ж // 38 // лл. Pastarasis kodekso požymis į mokslo apyvartą dar nebuvo įtrauktas, nors abu kodeksai, kaip atskiri egzemplioriai, mokslo istorijos apyvartoje jau nuo XIX a. pabaigos. Vilniaus viešosios bibliotekos rinkiniuose saugomą knygą aprašė Piotras Giltebrandtas ir Flavijanas Dobrianskis⁷. Sankt Peterburge saugomas egzempliorius, kaip jau minėta, mokslo literatūroje žinotas dėl jame išlikusio *Pagyrimo* pirmojo varianto⁸. Tokiais duomenimis apie skirtingus egzempliorius buvo remiamasi ir XX a. pabaigoje, renkant informaciją apie visus žinomus Izaoko Siro kūrinio egzempliorius rusiškoje raštijoje⁹. Tad jau lankantis Sankt Peterburge kilo hipotezė, kad abu minėti kodeksai – tai dvi vieno egzemplioriaus dalys, dėl nenustatytos priežasties turinčios skirtingą saugojimo istoriją. Šiuo straipsniu siekiama atskleisti XV a. pradžios kodekso *Izaoko Siro pamokslai Gavėniai* istoriją, tuo pat metu parodant rankraštinės knygos kaip šaltinio kultūros ir istorijos tyrimams galimybes. Tikslui pasiekti buvo iškelti šie uždaviniai: atlik-

ti kodikologinį tyrimą ir pateikti išsamius abiejų kodekso dalių aprašus, atskleisti knygos atsiradimo kultūrinį ir istorinį kontekstą, rekonstruoti egzemplioriaus perrašymo ir saugojimo istoriją, aptarti šiuose procesuose dalyvavusius asmenis. Tyrimo objektu tapo abu rankraštiniai *Izaoko Siro pamokslų Gavėniai* egzemplioriai. Jie buvo tiriami *de visu* ir naudojant archyvinės kokybės skaitmeninę kopiją, kurią maloniai suteikė kolegos iš RNB. Tyrimas buvo atliekamas pasitelkus kodikologinį, lyginamąjį bei tekstologinį metodus, šaltinių ir literatūros analizę. Straipsnio pabaigoje publikuojamas kodekse išlikusio prierišo perrašas originalo kalba (2 priedas) bei faksimilė (1 priedas).

IZAOKO SIRO PAMOKSLAI GAVĖNIAI. EGZEMPLIORIŲ KODIKOLOGINIAI APRAŠAI

1. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka,
RS F19–64, [XV a. I trečdalis], bažnytinė slavų kalba.

IŠORINĖ KODEKSO SANDARA, MEDŽIAGOS. Knygos formatas *in folio* (2°; 295x205 mm; knygos bloko storis – 50 mm). Įrišas – vėlesnio laikotarpio [XIX?]; viršelio oda vientisa, rudos spalvos; nugarėlė nudažyta raudonai rudos spalvos dažais. Kietviršiai – medinės lentos su įstrižai nupjautomis ir griovelį turinčiomis kraštinėmis. Viršutiniame kietviršyje liko dvi žalvarinės užsegimo vinutės, o apatiniame kietviršyje – dviejų odinių dirželių fragmentai, pritvirtinti prie kietviršio geležinėmis vinutėmis ir plokštelėmis. Oda puošta įspaustomis linijomis, kurios suformuoja stačiakampį ir tarsi įrėmina viršelių kraštus. Paskutinį

3 Šį terminą, reiškiantį „pirmasis, ko nors pavyzdys“ *Vytauto pagyrimo* variantui įvardyti panaudojo literatūros istorikas Albinas Jovaiša. Žr.: JOVAIŠAS, Albinas. Trumpojo Lietuvos metraščių sąvado literatūrinės ypatybės ir paslaptys. *Senoji Lietuvos literatūra*, 1996, kn. 4, p. 236.

4 СОБОЛЕВСКИЙ, Алексей. *Запись начала XV в. Чтения в Историческом Обществе Нестора Летописца*, 1895, т. 9, отд. II, с. 219–222; *Полное собрание русских летописей*. Санкт-Петербург, 1907, т. 17: Западно-русские летописи, с. 417–420; *Палеографические снимки с русских рукописей XII–XII веков*. Составил А. Соболевский. Санкт-Петербург, 1901, табл. XIV. ir kt.

5 JOVAIŠAS, Albinas. Trumpojo Lietuvos metraščių sąvado literatūrinės ypatybės ir paslaptys.

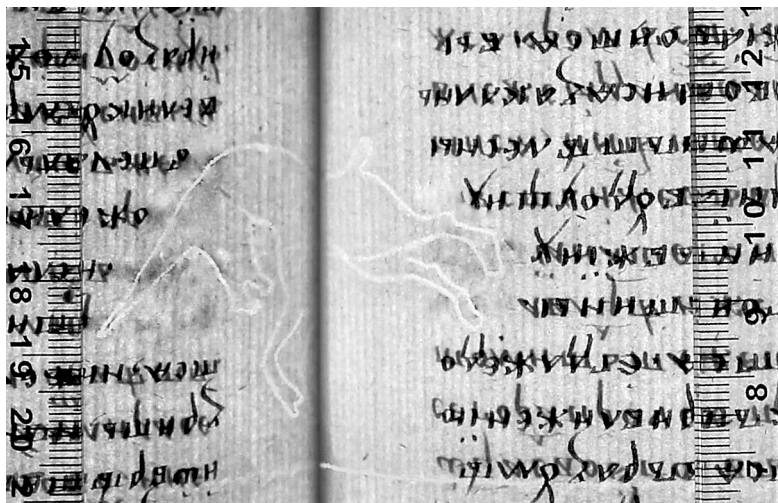
Senoji Lietuvos literatūra, 1996, kn. 4, p. 222–358. Tekstas publikuotas p. 236–237. Į lietuvių kalbą padėjo išversti S. Temčinas.

6 Kolofonų ir *Vytauto pagyrimo* teksto visuma toliau vadinama prierišu.

7 ГИЛЬТЕНБРАНД, Петр. Перечневая опись. Из Рукописное отделение Виленской публичной библиотеки. Вильна, 1871, вып. 1, с. 1–66.; *Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковно-славянских и русских*. Составил Флавин Добрянский. Вильна, 1882, с. 86.

8 Žr. 4 išpašą.

9 ГРАНСТРЕМ, Евгения; ТИХОМИРОВ, Николай. Сочинения Исаака Сирина в славяно-русской письменности. *Вестник церковной истории*, 2007, но. 1(5), с. 155.

1 ILLUSTR. Vandenženklis „Vienaragis“, LMAVB RS F 19–64, lap. 115v–116r.

kartą kodeksas restauruotas 2010 m.¹⁰ Ankstesnius restauravimus liudija tiek naujai atliktas knygos įrišas, tiek knygos bloko taisymai. Pirmasis bloko tvarkymas galėjo būti atliktas XVII a. pirmoje pusėje: pirmojo lapo sutvirtinimo juostelių vandenženklis „Herbas Lapė“ artimas Edmundo Laucevičiaus atlase¹¹ nurodytiems vandenženkliais nr. 1912 ir nr. 1913, aptinkamiems 1611–1636 m. dokumentuose. Dar kartą knyga buvo tvarkyta XIX a. antroje pusėje. Matyt, tuo metu buvo atliktas ir naujasis knygos įrišas, nes jo priešlapiai buvo pagaminti mašininiu būdu, naudojant ligniną¹². Kodekso bloko laikmena – audininis popierius su vandenženkliais. Retosios popieriaus sėmimo tinklelio žymės horizontalios, atstumas tarp jų – 66 mm. Visas vandenženklis „Vienaragis“ yra vieno iš dviejų porinių lapų sulenkime (1 iliustr.), tarp retųjų linijų. Nadeždos Morozovos manymu, šis vandenženklis beveik identiškas dviem kitiems (Lichačiovas (nr. 2404) ir Zonghi (nr. 778)), datuojamiems 1418 ir 1430 m.¹³ Kodekso bloką sudaro 142 originalūs lapai, 275x190 mm dydžio. Blokas sudarytas iš 18 lankų, kurių kiekvieną sudaro keturi poriniai lapai (t. y. 4 bifolia arba 8 lapai). Išliko visų lankų originalios žymės. Jos surašytos lanko pirmo lapo verso ir lanko paskutinio lapo recto pusėje, išoriniuose kampuose skaitmeniniu kirilikos rašmeniu. Todėl lengva pastebėti, kad šio kodekso pirmajame lanke trūksta pirmojo lapo, o paskutiniajame lanke trūksta paskutinio, aštuntojo, lapo. Ankstesnių restauravimų metu vietomis kodekso lapai buvo sutvirtinti popierinėmis skiautėmis (lap. 1r, 22r); bloko nugarėlė sutvirtinta storu rudos spalvos klijų sluoksniu (lap. 5v–6r atvartas), tad kai kurie lapai

buvo sukljuoti tarpusavy; buvo įdėti priešlapiai (išliko fragmentai). Bloko kraštai nudažyti raudona spalva. Knygos tekstas rašytas dviejų spalvų rašalu: pagrindinis tekstas – tamsiai rudos spalvos; rubrikos, inicialinės raidės ir pagalbiniai teksto elementai – raudonos spalvos rašalu. Rudas rašalas (vadinamas geležies-galo vardu) buvo pagamintas iš geležies druskos (geležies sulfato – FeSO_4), galų ekstrakto (galai, arba cecidijos, – tai parazitų sukeltų lapų ir pumpurų pakitimai) ir rišiklio – gumiarabiko (akacijų sakų). Šio rašalo sudėtyje taip pat rasta oksalatų. Raudoną rašalą pagamino iš gyvūninės kilmės baltymo (rišiklio) bei cinoberio pigmento¹⁴.

VIDINĖ KODEKSO SANDARA. Tekstas išdėstytas lapo centre, vienu stulpeliu, 205x125 (kartais iki 130) mm dydžio stačiakampyje. Teksto laukų dydis: viršuje – 20–25 mm; išorėje – 50 mm; viduje – 25 mm; apačioje – 45 mm. Teksto linijos bespalvės. Išorinėse paraštėse tekstą įrėmina dvigubos linijos. Stulpelį sudaro 29 eilutės. Tekstas surašytas tvarkingu pusiau ustavu, raidės lygios, stačios, jų dydis – apie 3x3 mm. Inicialinės rubrikos raidės kiek didesnės, 8 mm aukščio, o teksto inicialinė raidė – 30 mm aukščio ir apima keturias teksto eilutes. Knyga perrašyta be dekoratyvių detalių. Pavienės inicialinės raidės puoštos tik stambiais taškais ir uodegėlėmis.

KODEKSO PROVENIENCIJOS. Ant įrišo nugarėlės išliko dvi senos popierinės lipdės su vos įžiūrimais rudo rašalo rašmenimis, kurie gali būti Žirovičių vienuolyno bibliotekos signatūrų žymenys. Viršutinio kietviršio vidinės pusės viršutiniame išoriniame kampe priklijuota Vilniaus viešosios bibliotekos Rankraščių skyriaus lipdė *Рукописное Отделение Виленской Публичной Библиотеки, Nr. 171, икафъ. полка. витрина. 64* (skaitmenys įrašyti ranka, mėlynu pieštuku ir juodu rašalu). Po šia lipde buvo analogiška lipdė, tik skiriasi knygos vietos nuorodos įrašai – Nr. 36, икафъ 9 (abu skaitmenys rašyti juodos spalvos rašalu). Restauravimo metu buvo atidengti ant viršutinio ir apatinio kietviršių užklijuoti lapai, kuriuose tamsiai rudu rašalu stulpeliu užrašytas Žirovičių vienuolyno bibliotekos šifras: 1758//XXX//Ж//38//ли://38. Ant bloko pirmojo lapo pakraščius sutvirtinusių popieriaus juostelių tamsiai rudu rašalu XIX a. įrašyta: *Монастыря Жировицкого* ir šifras XI//B//22. Kiek trumpesnis senasis Žirovičių vienuolyno bibliotekos

10 Dokumento fizikocheminiai tyrimai ir restauravimas įgyvendinti 2010 m. vykdant Lietuvos kultūros rėmimo fondo remtą projektą *Vytauto epochos knyga: rankraštinės XV a. knygos išsaugojimo programa* (Nr. KRF-S-1179). Darbus atliko restauratorės Gražina Smaliukienė ir Edita Keršulytė.

11 LAUCEVIČIUS, Edmundas. *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.* Vilnius, 1967, t. 1, p. 128–129; t. 2, p. 251.

12 Šį tyrimą atliko LMAVB restauratorė Birutė Giedraitienė.

13 *Кириллические рукописные книги, хранящиеся в Вильнюсе: каталог.* Составила Надежда Морозова. Vilnius, 2008, p. 24.

14 Rašalas ir pigmentai buvo ištirti naudojant spektrinės ir mikrocheminės analizės metodus jau minėto projekto metu 2010 m. (žr. 10 išnašą).

šifras pakartojamas ir lape 3r: // Ж // 38 // ли.: Lapo 120v išorinėje paraštėje – ovalus juodo rašalo antspaudas *Lietuvos TSR mokslų akademija CENTR. BIBLIOTEKA*. Lapų 6–18 recto pusėje apatinėse paraštėse tamsiai rudu rašalu surašytas nuosavybės įrašas: *Сия Книга Есть з Библиотѣки Монастира Жиrowицкаго Чину С(вя)таго Василия Великаго 1758 Anno Подписана*.

КОДЕКСО TURINYS: 1. Įvadas (lap. 1r–12r): О м(о)лчании (и) безмолвии и о житии тихом, еже составляются могушу прежде всего *от* ошаяния языка и кротости с(е)рдца; в нем же и мала похвала, якоже *от* простых устен приносима пр(е)п(о)д(о)бному отцу Исааку Сириянину, ему же к концу указ б(о)гоносных его словес¹⁵.

2. Turinys (lap. 12r–15r): Сказание известно настоящая книги (turinyje išvardintas 91 pamokymas¹⁶; dalys paraštėje sunumeruotos skaitmeniniais kirilikos rašmenimis).

3. Izaoko Siro 1–46 pamokymai (lap. 15r–142v): Иже во с(вя)тых отца нашего Исаака Сириянина, постника и отшельника, бывшаго еп(и)с(ко)па хр(и)столюбиваго гр(а)да Ниневия, Словеса постническа, написана убо *от* него своим языком, сказанна же *от* пр(е)п(о)д(о)бных о(т)ец наших аввы Патрикия и аввы Аврамия, любопремудрых и безм(о)лвник, иже в лавре безм(о)лвствовавших во с(вя)тых о(т)ца нашего Саввы... Tekstas baigiasi fraze be pabaigos: И сие действительно сказано теперь не темь, которые пребывают съ людьми, ходять по всякимъ местамъ к всегда преданы деламъ и помысламъ срамнымъ и нечистымъ, также не темь, которые вне безмолвия соблюдаютъ правду, делами и чувствами своими ежечасно уловляются, во всякое [...] ¹⁷.

2. Rusijos nacionalinė biblioteka, RS FI.476, 1428 m.,
bažnytinė slavų kalba.

IŠORINĖ КОДЕКСО SANDARA, MEDŽIAGOS. Knygos formatas *in folio* (2°; 272x190 mm; knygos bloko storis – 35 mm). Įrišas – XIX a. Viršeliai – kartonas ir marmurinio dažymo popierius. Kodekso bloko laikmena – popierius su vandenženkliau „Vienaragis“. Visas vandenženklis yra vieno iš dviejų porinių lapų sulenkime. Kodekso bloką sudaro 154 originalūs lapai, 265x190 mm dydžio. Blokas sudarytas iš 19 lankų, kurių kiekvieną sudaro keturi poriniai lapai. Išliko ne visų lankų žymės. Jos surašytos lanko pirmo lapo verso arba lanko paskutinio lapo recto pusėje, išoriniuose kampuose skaitmeniniu kirilikos rašmeniu. Pirmo lanko likęs tik vienas, paskutinis, lapas. Antrojo lanko pirmo lapo (2r) apatiniame kampe matyti žymos likutis, rodantis, kad prasideda naujas kodekso lankas, kurio paskutiniame lape (10r) išliko kirilinė raidė „к“, žyminti 20-ą lanką. Dėl bloko apipjaustymo perrišant tolesnis lankų žymėjimas labai fragmentiškas. Likusios žymės leidžia

spręsti, kad žymėjimas tęsiamas nuosekliai (nuo 20 iki 37). Paskutiniojo, 38 lanko liko vienas lapas. Vietomis kodekso lapai buvo iširę, tad susiūti arba nukirsti įstrižai. Bloko kraštai nudažyti mėlyno melanžo spalva. Kai kurios paraštės esančios ir nukirstos pastabos leidžia manyti, kad blokas buvo apipjaustytas ir nudažytas gerokai vėliau, nei knyga buvo perrašyta. Knygos tekstas rašytas dviejų spalvų rašalu: pagrindinis tekstas – tamsiai rudos spalvos; rubrikos, inicialinės raidės ir pagalbiniai teksto elementai – raudonos spalvos rašalu. Remiantis knygos pabaigoje išlikusia kodekso perrašymo metrika, egzempliorius datuojamas 1428 metais.

VIDINĖ KODEKSO SANDARA. Tekstas išdėstytas lapo centre, vienu stulpeliu, 205x125 (kartais iki 130) mm dydžio stačiakampyje. Teksto laukų dydis: viršuje – 18 mm; išorėje – 40 mm; viduje – 25 mm; apačioje – 40 mm. Teksto linijos bespalvės. Išorinėse paraštėse tekstą įrėmina dvigubos linijos. Stulpelį sudaro 29 eilutės. Tekstas surašytas tvarkingu pusiau ustavu, raidės lygios, stačios, jų dydis – apie 3x3 mm. Inicialinių rubrikų nėra; inicialinė teksto raidė – 16–17 mm aukščio ir apima 3–4 teksto eilutes. Knyga perrašyta be dekoratyvių detalių. Pavienės inicialinės raidės puoštos tik stambiais taškais ir uodegėlėmis.

KODEKSO PROVENIENCIJOS. Bloko pirmojo lapo apatinėje paraštėje įrašas juodu rašalu *Ректора семинарии Архимандрита Павла Д[...]*ва. Lapo 153v apatinio lauko išoriniame kampe Žirovičių vienuolyno bibliotekos šifras // Ж // 38 // лш.: Paskutinio lapo apatinėje paraštėje nenustatyto asmens (bibliotekininco?) pastaba juodu rašalu, kad rankraštį sudaro 154 lapai.

KODEKSO TURINYS: 1. Izaoko Siro 46–91 pamokymai (lap. 1r–153r): prasideda 46 памокымо pabaiga ...время бывають въ опасности падения (потому что необходимость, встречающаяся съ ними вовсе не по ихъ воле, подвергаетъ ихъ въ невольныя несчастия), не могут охранять совершенно не только помыслов, но и чувств своих...¹⁸ Toliau perrašytas 47 pamokymas: Ум главизны сея разуменьми, реченными в ней. Kodeksas baigiasi padėkos fraze raudonu rašalu: Слава св(е)рьшителю Б(о)гоу, всякому делуу начало и конецъ еже о нем.

15 Straipsnyje knygos tekstų įrašai pateikiami dviem būdais. Pirmasis – kai įrašas perrašytas *de visu*. Tekstas buvo nurašytas supaprastinta ortografija, suskirstytas į žodžius, palikta originali punktacija. Iškeltinės raidės rašomos kursyvu (be skliaustuų), titulai – išskleidžiami, o numanomos raidės rašomos skliaustuose. Laužtiniai skliaustai žymi neįskaitytą vietą, o tritaškis – praleistą. Antrasis variantas – kai buvo pasinaudota kitų tyrėjų surinkta medžiaga, kurioje įrašai pateikti supaprastinta rašyba.

16 Visi cituojami turinio tekstai tikrinti pagal Izaoko Siro kūrinių publikaciją: *Творения иже во святых отца нашего Аввы Исаака Сириянина, подвижника и отшельника, бывшего епископом христоролюбиваго града Ниневию. Слова подвижническия*. Сергиев Посад, 1911, с. III–IX, 1–534. Frazė tikslinta su tekstu šio leidinio p. 200.

17 Ten pat, p. 200.

18 Ten pat.

2. Knygos priedas su dviejų knygų perrašymo duomenimis ir *Vytauto pagyrimo* prototipu (lap. 153v–154v).

KODIKOLOGINIO TYRIMO IŠVADOS. Palyginus abu kodikologinius aprašus, išryškėja aptariamų egzempliorių vienodumai ir skirtumai. Be jau minėto nuosavybės ženklo – Žirovičių vienuolyno bibliotekos signatūros, – sutampa tiek išoriniai, tiek vidiniai atskirai saugomų kodeksų požymiai. Kodekso vientisumą pirmiausia patvirtina knygos bloko sandara: ištisinė lankų numeracija abiejuose egzemplioriuose liudija, kad visi lankai buvo sudaryti, sukomplektuoti ir sunumeruoti vienu metu. LMAVB egzemplioriaus paskutiniame lanke trūkstantis lapas yra RNB saugomo egzemplioriaus pirmasis lapas. Abiem kodeksams perrašyti naudotas vienodas popierius su tuo pačiu „Vienaragio“ ženklu. Sutampa teksto išdėstymo matmenys, raštas, rubrikavimo ir inicialinių raidžių rašymo būdai. Labai mažai skiriasi tik abiejų kodeksų formatas. Toks skirtumas galėjo atsirasti dėl skirtingu metu gamintų naujų įrišų ir bloko apipjaustymų tam rengiantis. Tai rodo ir skirtingas bloko kraštų spalvinimas, atliktas jau padalijus bloką. Antroji kodekso dalis pabaigos neturėjo jau XIX a. pabaigoje, nes tuo metu publikuojamas *Vytauto pagyrimo* prototipo tekstas nutrūksta toje pat vietoje kaip originale. Tai leidžia manyti, kad kodekso blokas buvo pažeistas jau tuo metu. Abu kodeksai turi vėlesnį, nei perrašyta knyga, ištisinį lapų numeravimą kirilikos skaičiais lapo r pusės viršutinės paraštės išoriniame kampe. Jis nenutrūksta abiejuose saugojimo vienetuose (nurodomi 279 lapai be priedo pabaigoje). Kada kodeksas suiro ar buvo padalintas į dvi dalis, remiantis kodikologiniu tyrimu atsakyti negalima.

Apie tai, kad abu aprašyti egzemplioriai anksčiau sudarė visumą, liudija ir jų turinys. Sujungus abu kodeksus, susidaro pilnas *Izaoko Siro pamokslai Gavėniai* kūrinys, nurodytas turinyje (LMAVB RS F19–64, lap. 12r–15r): LMAVB egzemplioriuje esančią paskutinę frazę nuosekliai pratęsia RNB egzemplioriaus pirmoji frazė. Įvertinti kūrinio pilnumą leido ir Rusijos mokslininkų Eugenijos Grans-trem, Nikolajaus Tichomirovo ir Anatolijaus Turilovo metodiniai nurodymai, patariantys, kaip aprašyti Izaoko Siro kūrinius slaviškoje raštijoje¹⁹. Iš tyrėjų tekstų žinome, kad Rusios²⁰ raštijoje funkcionavo bent trys kūrinio redakcijos, o antroji redakcija turi dar kelis variantus. Palyginus analizuojamo egzemplioriaus pamokymų skaičių, jų eiliškumą, rubrikas bei incipitus su metodiniuose nurodymuose pateiktais duomenimis, galima teigti, kad tai *Izaoko Siro Pamokymų Gavėniai* antroji redakcija²¹. Kodekse buvo perrašytas pilnas kūrinys, suskirstytas į 91 pamokymą, su įvadu ir turiniu bei padėkos tekstu pabaigoje. Prie teksto ypatybių reikėtų paminėti tai, kad 31 pamokyme yra dvi rubrikos (LMAVB RS F19-64, lap. 104r ir 104v); 42 pamokymas suskirstytas į mažesnius skyrelius, sunumeruotus kiriliciniiais skaičiais (raidėmis).

Palyginus abiejų egzempliorių kodikologinius aprašymus, galima tvirtai teigti, kad tai dvi vieno kodekso dalys. Toliau straipsnyje *kodeksu, knyga* vadinamas jau vientisas rekonstruotas egzempliorius.

KODEKSO PERRAŠYMO ISTORIJA

Kaip jau buvo minėta, knygos pabaigoje esantis priedas suteikia daug informacijos knygos perrašymo istorijai. Jį sudaro dveji knygos perrašymo duomenys ir įterptas *Vytauto pagyrimo* prototipas (žr. teksto publikaciją straipsnio pabaigoje). Trumpai persakysime priedo turinį. Pirmoji dalis skelbia, kad 1420 m. gegužės mėnesio 25–birželio mėnesio 22 dienomis Konstantinopolyje, Skaisčiausiosios Dievo Motinos ir švento jos Dangun ėmimo buveinėje, Panmakaristos vienuolyne Voluinės Vladimiro vyskupo Gerasimo liepimu buvo perrašyta *knyga, vadinama Izaokas Siras*. Ją vyskupui sava ranka perrašė vienuolis (*Dievo tarnas*) Timofejus. Antroji dalis pradeda sakiniu: *iš anos knygos buvo perrašyta ši antroji knyga* valdant Vytautui; pateikiamas *Vytauto pagyrimo* prototipas. Toliau tęsiami antrosios knygos perrašymo duomenys: knyga (t. y. išlikęs ir nagrinėjamas egzempliorius) buvo perrašyta Smolenske 1428 m. rugpjūčio mėnesio 14 d. Smolensko vyskupo Gerasimo įsakymu. Remiantis pirmojo šį priedo tekstą paskelbusio akademiko A. Sobolevskio nuomone, ilgus metus istoriografijoje buvo teigiama, kad *Vytauto pagyrimo* prototipo autorius, o kartu ir išlikusio kodekso rašovas buvo vienuolis Timofejus. Tuo suabejojo baltarusių istorikas Jurijus Mikulskis, iškėlęs *Vytauto pagyrimo* prototipo autorystės klausimą²². Jis tiksliai pastebėjo, kad Timofejus perrašė tik pirmąją knygą Konstantinopolyje 1420 m., o kas perrašė 1428 m. kodeksą, lieka neaišku: priedas dėl lapo defekto nutrūksta ir informacijos apie šio egzemplioriaus rašovą originaliame tekste nėra. Kaip prielaidą J. Mikulskis pateikia mintį, kad tai galėjo būti kitas Gerasimo, jau Kijevo metropolito, raštininkas – Jokūbas Grigaravičius (Иаков Григорьевич), keliavęs kartu su metropolitu į Konstantinopolį ir ten Sofijos sobore palikęs įrašą²³. J. Mikulskio abejonei dėl rašovo asmenybės pritarti galima ir dar dėl vienos aplinkybės. Knygos priedo išorinis vaizdas (teksto struktūros

19 ГРАНСТРЕМ, Евгения; ТИХОМИРОВ, Николай. Сочинения Исаака Сирина в славяно-русской письменности. *Вестник церковной истории*, 2007, no. 1(5), c. 134–197.

20 Šiuo terminu įvardijama visa rytų slavų teritorija, vėliau suskilusi į LDK ir Maskvos Rusią.

21 Antrosios redakcijos variantiškumą bus galima nustatyti atlikus išsamius tekstologinius egzemplio-

rius tyrimus.

22 MIKULSKI, Jury. Smoleński ośrodek latopiarski w latach 20–50, XV w. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, 2010, t. 33, p. 17–49.

23 KALAVREZOU-MAXEINER, Ioli; ir OBOLENSKY, Dimitri. A Church Slavonic Graffito in Hagia Sophia, Constantinople. *Harvard Ukrainian Studies*, 1981, vol. 5, no. 1, p. 5–10.

išdėstymas) taip pat liudija, kad priedašas nėra vientisas tekstas su trimis loginėmis dalimis, o jį sudaro du atskiri tekstai, nes: 1. abu pradedami inicialine raide (pirmojo teksto – raudonu rašalu, antrojo – rudu rašalu); 2. abu tekstai atskirti vienos rašto eilutės tarpu. Trečioji loginė turinio dalis struktūriškai neišskiriama, ir jei praleistume *Pagyrimo* tekstą, ji prateštų antrojo teksto pirmąjį sakinį. Įdomu tai, kad antrojo teksto antra frazė *При великомъ князи*, pradedanti *Pagyrimo* tekstą, įrašyta vietoj ištrintų žodžių. Ar tikrai rašovas šioje vietoje padarė gramatinę klaidą? O gal pradėjo rašyti ne tą tekstą? Matyt, į šį klausimą bus galima atsakyti trintą vietą ištyrus naujausiomis technologijomis – ultravioletiniais arba infraraudonaisiais spinduliais. Tad Timofejaus asmenybei šiuo metu neabejotinai priskirti galima tik pirmojo kodekso perrašymo faktą.

Nors išlikęs priedašas ir neleidžia tiksliai įvardyti asmens, perrašiusio knygą, kodekso teksto išorinio vaizdo analizė suteikia papildomos informacijos apie kai kuriuos perrašymo proceso momentus. Knyga buvo perrašoma dviem etapais: pirma buvo „suguldytas“ pagrindinis tekstas rudu rašalu, o po to paliktose vietose raudonu rašalu buvo įrašomos rubrikos, numeracija ir inicialai, pagalbiniai teksto struktūros žymėjimai. Tokią veiksmų eigą liudija smulkūs viso teksto perrašymo schemos neatitiktimai, pavyzdžiui, rubrika, netilpusi į tekste paliktą eilutę (RNB RS F.I.476, lap. 131r). Arba: pamokymo tekste buvo reikalinga rubrikėlė, atskirianti teksto dalį. Rubrikuotojas įrašė ne tik ją, tačiau bandė pažymėti ir pamokymo numerį. Vėliau jį ištrinė (RNB RS F.I.476, lap. 111v). Kitoje rubrikėlėje numeravimui paliko vietos (RNB RS F.I.476, lap. 113v). Pamokymų numeriai į pabaigą imti rašyti rudu rašalu kaip tekstas, o ne raudonu, kaip rubrikos ir inicialai. Šios smulkios detalės nurodo, kad kūrinio teksto antroji pusė perrašyta ne taip kruopščiai, kaip pirmoji. O gal net buvo perrašyta kito rašovo.

Perrašius kūrinių, vyko jo redagavimas: tekste yra taisymų, paraštėse – pastabų, kitų teksto korektūrų, pasitaiko net įrašytų praleistų struktūros elementų. Pavyzdžiui, tekste (RNB RS F.I.476, lap. 154r, 155r ir kitur) praleisti klausimo ir atsakymo pažymėjimai, tad vėliau jie surašyti išorinėje teksto paraštėje. 57 pamokymo rubrika tekste praleista, o aptikus trūkumą – prirašyta puslapio apatinėje paraštėje su pliuso ženklu (RNB RS F.I.476, lap. 190v). Taisymai atlikti abiejų spalvų rašalu: korektūros ženklas, trūkstamas struktūros elementas – raudonu, o reikalingas tekstas prirašytas rudu rašalu. Kadangi pagrindinio teksto ir taisymų rašysena skiriasi, galima manyti, kad šį redagavimo darbą atliko kitas asmuo²⁴.

Nepaisant to, kad negalime tiksliai nusakyti, kas gi perrašė ir redagavo antrąjį, išlikusių knygos egzempliorių, tiksliai žinome, jog tuo pat metu Smolensko vyskupo Gerasimo aplinkoje funkcionavo du *Izaoko Siro pamokslų Gavėniai* rinkiniai, užsakyti jo paties. Todėl kyla klausimai: kas lėmė, kad tokioje trumpoje laiko atkarpoje

tas pats kūrinys to paties asmens užsakymu buvo perrašomas antrą kartą? Kodėl būtent šiame kodekse surašytas *Vytauto pagyrimo* prototipas? Kokį vaidmenį perrašant kodeksą galėjo suvaidinti Ldk Vytautas? Į šiuos klausimus bandysime atsakyti trumpai aptardami to meto kultūrinę aplinką ir tyrimui svarbius LDK Stačiatikių bažnyčios istorijos įvykius.

KNYGOS PERRAŠYMO KULTŪRINIS KONTEKSTAS

Išlikusi žinutė apie pirmąjį *Izaoko Siro pamokslų Gavėniai* kodekso perrašą nukreipia žvilgsnį į Konstantinopolį, to meto Stačiatikių bažnyčios centrą. Karų ir vidinių konfliktų išsekintoje Bizantijoje XIII–XIV a. sandūroje kilo kultūrinis judėjimas. Jo pobūdis buvo bažnytinio turinio: mokytų bažnyčios asmenų dėmesį patraukė hesichastų²⁵ idėjos ir praktika. Dėl to imperijoje buvo susisteminta ir kodifikuota ankstyvosios krikščionybės literatūra, vyko teologiniai disputai. Naujos mintys paveikė literatūrą, meną, filosofiją²⁶. 1341–1351 m. vykęs 5-asis Konstantinopolio susirinkimas patvirtino hesichazmo teologijos doktriną, o hesichastinį judėjimą Bizantijoje globojo Konstantinopolio patriarchas Filotėjus Kokinias²⁷. Kitu Rytų dvasinio atgimimo centru tapo šv. Atono kalno vienuolynai, turėję svarią įtaką pietryčių Europos ir Rusios dvasiniam gyvenimui. Trečias stambus hesichazmo židinys – Parorijos vienuolyne Bulgarijoje veikusi mokykla, vadovaujama vienuolio Grigaliaus iš Sinajaus (apie 1260–1346). Hesichastiniai disputai ir dėl

24 Reikia pažymėti, kad kodekse išliko ir vėlesnio laikotarpio pataisymai tamsiai rudu rašalu (pvz., RNB RS F.I.476, lap. 146v-147r ir kt.).

25 Manoma, kad hesichazmas, kaip individualios maldos praktika, atsirado dar IV a. Egipte, Dykumos asketų aplinkoje. Hesychijos sąvoka iš graikų kalbos verčiama kaip nusiramėjimas, ramybė, poilsis, tylėjimas. Pagrindinę hesichastinės maldos dalį Rytų Bažnyčios dvasingume sudaro Jėzaus malda. Kitas svarbus elementas – pamokymo svarba, kuri lėmė dvasios mokytojų, mentorių senvienuolių (старцы) instituto susiformavimą. Jau IV Visuotiniame Bažnyčios susirinkime Chalkedone 451 m. buvo nurodytos pagrindinės vienuolio savybės: hesychija, pasninkas ir malda. Atsiskyrelūs, asketus imta vadinti hesichastais. Plačiau apie hesichazmą žr.: DULSKIS, Romualdas. Trys hesychijos pakopos, vedančios į autentišką krikščioniškojo maldingumo kokybę. *Logos*, 2005, nr. 43, p. 80–87; n. 44, p. 50–58; ПРО-

ХОРОВ, Гелиán. Исихазм и общественная мысль в Восточной Европе в XIV веке. *Труды Отдела древнерусской литературы*, 1968, т. 23, с. 68–108.

26 Manoma, kad hesichazmas turėjo poveikį ir italų Atgimimo procesams, kurie gynė tiesioginio ryšio tarp Dievo ir žmogaus tezę. Vakarų Bažnyčioje atitikmeniu hesichazmui laikytina Benediktinų ir kitų ordinų, besilaikančių Šv. Benedikto nuostatų, praktika. Jie taip pat gyveno bendruomeninio (cenobitinio) gyvenimo formą, iš Rytų Bažnyčios perėmė Jėzaus malda, o kai kurie benediktinai mokėsi šv. Atono vienuolynuose.

27 Filotėjus (Philotheus Coccinus, 1300–1379), Konstantinopolio patriarchas 1353/4–1354/5 m. ir 1364–1376 m.; teologas, vienuolis, religinio ir vienuolinio Bizantijos gyvenimo atnaujintojas; daugelio anuometiniame stačiatikių pasaulyje populiarių teologinių, liturginių ir bažnytinių teisės veikalų autorius.

jų įtakos tvirtėję vienuolynai augino maldos, pamokymų, apmąstymų literatūros poreikį. Iš graikų kalbos imta naujai versti hesichazmo idėjoms priskiriamus kūrinius. Tarp populiariausių tokių autorių vienuolynuose minimas ir Izaokas Siras²⁸. Tačiau kur buvo atliktas jo tekstų vertimas į bažnytinę slavų kalbą tiksliai nėra žinoma, nors iš likusių tekstų nustatyta, kad su skirtingomis tekstų redakcijomis dirbo vienuoliai Zakchejus Vagila ir senvienuolis Joanas²⁹. Konstantinopolio patriarchas Filotėjus Kokinas palaikė Kijevo ir visos Rusios metropolitus Aleksijų bei Kiprijoną, kurie hesichastines idėjas bei literatūrą skleidė ir įtvirtino LDK ir Maskvos Rusios žemėse³⁰. Jau XIV a. pabaigoje Rusios žemėse funkcionavo į bažnytinę slavų kalbą išverstas Sinodikas, kuriame 1352 m. Visuotinės Bažnyčios susirinkimas įtvirtino hesichastų nuostatas ir mintis. Šio kultūrinio judėjimo idėjų sklaidą dar labiau sustiprino vadinamasis Balkanų (arba pietų slavų) kultūrinis proveržis į Rusios teritorijas. Dėl turkų osmanų antplūdžio į Bizantiją ir Balkanus emigravo knygų rašovai, dailininkai, kiti kūrėjai. Tad metropolitas Kiprijonas³¹, išsilavinimą gavęs šv. Atono kalno vienuolynuose, dirbęs Konstantinopolyje patriarcho aplinkoje, o 1375 m. paskirtas Kijevo, Lietuvos ir Rusios metropolitu, tuo pasinaudojo savais tikslais. Istorijoje Kiprijonas žinomas dėl ypatingo dėmesio bažnytinės literatūros atnaujinimui ir sklaidai, taip pat dėl bandymų suteikti Lenkijoje ir LDK gyvuojančiai Stačiatikių bažnyčiai specifinių bruožų³². Metropolitas pats vertė į bažnytinę slavų kalbą kai kuriuos patriarcho Filotėjaus, vieno iš svarbiausių to meto hesichazmo ideologų, tekstus, kurie vėliau plito nuorašais. Kartu su Kiprijono globojamais emigrantais plito ne tik hesichastinės idėjos, bet ir praktinis jų pritaikymas. Kilo kontempliatyvosios vienuolystės banga: buvo statomi vienuolynai – bendrabučiai su bendrais valgomaisiais ir miegamaisiais, kurie palaipsniui virto celėmis. Tad XIV–XV a. sandūroje Rusios Stačiatikių bažnyčios aplinkoje ėmė augti asketinės literatūros, susijusios su vienuoliškąja tradicija, poreikis. Tuo tikslu buvo palaikomi ryšiai su Konstantinopoliu ir šv. Atono kalnu, kur vienuolynuose mokėsi ir darbavosi daug slavų kilmės vienuolių, tarp jų ir iš LDK. Manoma, kad Rusios žemėms jie specialiai perrašinėjo ir siuntė kai kuriuos kodeksus ar jų perrašus. Rusų menotyrininko Geroldo Vzdornovo nuomone, minimu laikotarpiu iš Bizantijos vienuolynų LDK ir Rusios stačiatikių žemes pasiekė ne mažiau kaip 20 kūrinių, kurie iki tol buvo nežinomi arba žinotos tik jų ištraukos³³. Kitas sklaidos būdas – vieną egzempliorių perrašyti ar įsigyti nuvykus į Konstantinopolį arba šv. Atono kalno vienuolynus, o kitą egzempliorių parengti jau sugrįžus, vietos vienuolyne. Tokį sklaidos būdą patvirtina ir šiame straipsnyje nagrinėjamas atvejis. Būtina paminėti ir knygų perrašymo technologijų kaitą, gerokai paspartinusių knygų perrašymo procesus. XV a. pradžioje knygų pagrindui imtas naudoti popierius, o dėl Balkanų proveržio įtakos ustavo raštą pakeitė pusiau usta-

vas. Tai lėmė, kad rašovai galėjo daugiau laiko skirti individualiems užsakymams. Manoma, kad gausiausiai ši asketinė literatūra buvo perrašoma stambiausiuose vienuolynuose. Taigi, XIV–XV a. sandūroje Rusios teritorijoje ėmė plisti moko- moji, celėje skaitoma literatūra: VI a. gyvenusio Sinajaus vienuolyno igumeno šv. Jono Kopėtininko (gr. Klimakos, 525–606 m.), Abba Serido vienuolyno Gazoje abato šv. Dorotėjaus iš Gazos (500–apie 570 m.), vienuolio, Sirijos vyskupo Izaoko Siro (Izaoko iš Ninevės, VII a.), Šv. Mammās vienuolyno Konstantinopolyje abato Simeono Naujojo Teologo (949–1022 m.), Konstantinopolio arkivyskupo Šv. Jono Chrizostomo (Auksaburnio, 345–407 m.) ir kitų kūriniai, priskiriami

28 Izaokas Siras, arba Izaokas iš Ninevės (VII–VIII a. pr.), vienuolis, gimęs Bet Katare, Bachreine. Buvo išrinktas Ninevės vyskupu, tačiau po penkių mėnesių pareigų atsisakė ir tęsė atsiskyrelio gyvenimą. Rytų Asirijos ir Sačiatikių bažnyčiose laikomas šventuoju ir Bažnyčios tėvu. Nors Katalikų bažnyčia priskiria schizmatikams ir eretikams (nestorijonams), gerbiamas ir žinomas už išlikusias homilijas, skirtas dvasiniam tobulėjimui ir pasižyminčias tiek humanišku, tiek teologinių minčių gyliau.

29 ГРАНСТРЕМ, Евгения; ТИХОМИРОВ, Николай. Сочинения Исаака Сирина в славяно-русской письменности. *Вестник церковной истории*, 2007, no. 1(5), s. 138. Yra ir kita nuomonė: į bažnytinę slavų kalbą šis kūriny s buvo išverstas du kartus. Pirma kartą XIV a. pradžioje numanomai Atone, o antrą kartą XIV a. pabaigoje neabejotinai Atone. Žr.: Исаак Сирин. *Православная энциклопедия*: электронная версия [žiūrėta 2014 m. rugsėjo 7 d.]. Prieiga per internetą <<http://www.pravenc.ru/text/674153.html>>. Nurodomas ir išlikęs 1389 m. Atone perrašytas kodeksas, šiuo metu saugomas Rusijos valstybinėje bibliotekoje, F. 214, s. vnt. 462. Už nuorodą dėkoju dr. Marinai Čistiakovai.

30 Kai kurie tyrėjai mano, kad hesichazmas Rusios žemes pasiekė dar XIV a. viduryje, iškart jam paplitus Balkanų šalyse. Tuo metu valdė Kijevo ir Rusios metropolitas graikas Feognastas, kuris 1328 m. panaikino dar kunigaikščio Gedimino apie 1317 m. įsteigtą atskirą Lietuvos metropoliją.

31 Kiprijonas (apie 1330 Bulgarijoje – 1406), nuo 1364 Konstantinopolio patriarcho Filotėjo aplinkos žmogus; 1375–1380 ir nuo 1389 Kijevo metropolitas; 1380–1389 Haličo–Voluinės ir

Lietuvos metropolitas. Daugelio laiškų, raštų autorius; Kijevo metropolito Petro gyvenimo naujos redakcijos, daugelio pamokslų, kanonų, maldų ir t. t. autorius; skatino knygų iš graikų kalbos vertimus (šv. Tėvų gyvenimus, liturgines knygas). Kiprijonui valdant pradėta vadovautis Jeruzalės statutu Stačiatikių bažnyčioje LDK, t. y. pradėjo plisti tetraevangelijos, kitos liturginės knygos. Manoma, kad išliko bent trys jo paties perrašytos ar turėtos knygos, šiuo metu saugomos Rusijos ir Vatikano bibliotekose. Žr.: *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, 1895, т. 15, с. 87–88; ВЗДОРНОВ, Герольд. Роль славянских монастырских мастерских письма Константинополя и Афона в развитии книгописания и художественного оформления русских рукописей на рубеже XIV–XV вв. *Труды Отдела древнерусской литературы*, 1968, т. 23, с. 171–198.

32 BARONAS, Darius. Stačiatikiai. Iš *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*: tyrinėjimai ir vaizdai. Sudarė: V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila. Vilnius, 2002, p. 674–689; ТЕМЧИН, Сергей; и МОРОЗОВА, Надежда. Об изучении церковнославянской письменности Великого княжества Литовского. *Krakowsko–Wileńskie studia slawistyczne*. Kraków, 1997, т. 2, p. 7–39.

33 ВЗДОРНОВ, Герольд. Роль славянских монастырских мастерских письма Константинополя и Афона в развитии книгописания и художественного оформления русских рукописей на рубеже XIV–XV вв. *Труды Отдела древнерусской литературы*, 1968, т. 23, с. 171–198.

vadinamajam „celės isichazmui“ (kontempliatyviajai literatūrai). Šių knygų gausa ir repertuaras iš esmės priklausė ne tiek nuo vienuolyno statuto ar bendros tvarkos, kiek nuo individualių skaitytojo, užsakovo ar savininko poreikių. Rusų tyrėjas Gelianas Prochorovas paskaičiavo, kad vien Šv. Trejybės Sergijaus lauros vienuolyno bibliotekoje iki XVI a. vidurio buvo saugoma 20 Izaokui Sirui priskiriamų kūrinių ar jų išrašų³⁴. Aktyviausiai jie buvo perrašomi XV a. pradžioje. Juolab kad mirus Kiprijonui, Stačiatikių bažnyčios dvasiniu atnaujinimu, klierikų morale ir dorove, maldingumu rūpinosi naujieji metropolitai Fotijus³⁵ ir Grigalius Camblakas³⁶. Tuo tikslu jie parašė ne vieną pamokymą, homiliją, laišką ir kreipimąsi, paremtus hesichastinėmis idėjomis. Toks asketinio turinio literatūros aktualumas ir populiarumas (o gal net madingumas?), matyt, ir turėjo įtakos faktui, kad vyskupas Gerasimas per aštuonerius metus užsakė perrašyti net du to paties kūrinio *Izaoko Siro pamokslai Gavėniai egzempliorius*.

Tačiau kodėl asmeniniam naudojimui skirtoje asketinėje tiek turiniu, tiek išvaizda knygoje buvo perrašytas *Vytauto pagyrimo* prototipas? Kodėl didysis kunigaikštis ir metropolitas minimi antroje knygos perrašymo metrikoje? Ir ne įprastoje vietoje po datos (kai laikui nusakyti papildomai minimi to laikotarpio valstybės ir Bažnyčios vadovai), o įrašo antroje pusėje? Šie klausimai bei mokslininkų diskusijos dėl *Pagyrimo* autorystės ir *Trumpojo Lietuvos metraščių sąvado* sudarymo aplinkos atkreipia dėmesį į vyskupo Gerasimo, Ldk Vytauto ir metropolito Fotijaus santykius, o sykiu ir į parašymo vietą – Smolenską, bei datą – 1428 metus.

Lietuvai tapus katalikiška valstybe, Ldk Vytautas ėmė kištis į Stačiatikių bažnyčios gyvenimą: į metropolito vietą siūlė savo kandidatą, derėjosi dėl metropolito rezidavimo Lietuvoje, o galiausiai ryžosi atskirti LDK stačiatikių provinciją nuo Maskvos. Tuo tikslu 1415 m. Naugarduke jis sukvietė Sinodą. Susirinkimo metu LDK Stačiatikių bažnyčia paskelbė atsiskyrusi nuo Kijevo metropolijos Maskvoje, metropolitu vyskupai išrinko bulgarą Grigalių Camblaką, Bažnyčios ktitoriumi paskelbė Ldk Vytautą bei paliko jam teisę skirti dvasininkus į vakansines vietas. Sinode dalyvavo aštuoni LDK Rusios žemių vyskupai, tarp jų minimas ir Voluinės Vladimiro vyskupas Gerasimas. Lenkų istoriko Antonio Mironowichiaus teigimu, nors ir paklusnus Vytautui, Gerasimas palaikė gerus santykius ir su metropolitu Fotijumi³⁷, kuris nepripažino Sinodo Naugarduke sprendimų. Tai galėjusi lemti Gerasimo maskvietiška kilmė, pabrėžiama išlikusiame prieraše: *gimimo maskviečio, Tito sūnaus ir Bolvano vaikaičio*. Manoma, kad 1414 m., t. y. metais anksčiau, kelionės per LDK į Konstantinopolį metu Fotijus paskyrė hierovienuolį Gerasimą Vladimiro Voluinės katedros vyskupu³⁸. 1420 m. mirė G. Camblakas. Tuo metu Gerasimas lankėsi Konstantinopolyje, kur vienuolis Timofejus per gerą mėnesį jam perrašė pirmąjį *Izaoko Siro pamokymų Gavėniai egzempliorių*. LDK Stačiatikių

bažnyčia liko be vadovo, tad metropolitui Fotijui susidarė galimybė susitaikyti su Ldk Vytautu. Santykiai su Maskvos kunigaikštyste aptariamam laikotarpiu buvo taikūs, todėl buvo ieškoma dialogo ir su Stačiatikių bažnyčia. 1420 m. birželio 1 d. metropolitas Fotijus išvyko iš Maskvos į Naugarduką, kur susitiko su Ldk Vytautu bei Konstantinopolio pasiuntiniu graiku Filantropenom³⁹. Kita tokia palanki vieta deryboms buvo Smolenskas. Nuo XII a. miestas buvo stambus stačiatikiybės bei rašto kultūros centras, kuriame XV a. veikė aštuoni vienuolynai⁴⁰. Raštingumu garsėjo ne tik Smolensko vyskupai (pvz., Avraamijus Smolenskietis), tačiau ir vienuolynų ihumenai, hieriejai bei vienuoliai. Jau nuo XIV a. pabaigos Smolensko vyskupai tarpininkavo deryboms tarp LDK ir Maskvos valdovų. Šiame mieste apsidodavo metropolitai, atvykę iš Maskvos į LDK ar grįždami atgalios. Tad Smolensko vyskupystei vadovauti turėjo asmuo, tikęs tiek metropolitui, tiek Lietuvos didžiajam kunigaikščiui. Tokiu žmogumi, matyt, tapo Gerasimas. A. Mironovičiaus nuomone, jis vaidino svarbų vaidmenį Ldk Vytauto ir metropolito Fotijaus santykiuose⁴¹. Remiantis publikuojamo prierišo tekstu, į Smolensko vyskupo vietą Gerasimas buvo paskirtas didžiojo kunigaikščio Vytauto valia ir noru, laiminant Kijevo ir visos Rusios metropolitui Fotijui. Skyrimo į vakansiją data nėra tiksliai nusakoma, tad mokslininkai dažniausiai ją siejį su knygos perrašymo data, nurodyta metrikoje – 1428 metais. Taigi, viename tekste sukomponuoti *Vytauto pagyrimas*, knygos perrašymo metrika bei įrašų įamžintas didžiojo kunigaikščio ir metropolito bendros valios nulemtas paskyrimas leidžia daryti prielaidą, kad išlikęs XV a. pradžios rankraštinis kodeksas yra proginis. Dar vienas įdomus faktas: egzemplioriaus popierius sutampa su popieriumi, kurį naudojo Ldk kanceliarijos raštininkai Vytauto laiškam 1422–1424 metais⁴² (2 iliustr.). Popierius minimu laikotarpiu

34 ПРОХОРОВ, Гелиан. Келейная исихастская литература (Иоанн Лествичник, Авва Дорофей, Исаак Сирин, Симеон Новый Богослов, Григорий Синаит) в библиотеке Троице-Сергиевой лавры с XIV по XVII в. *Труды Отдела Древнерусской литературы*, 1974, т. 28, с. 320–321.

35 Fotijus (14 a. pab.–1431), Kijevo ir visos Rusios metropolitas. 1409 m. atvyko į Kijevą, tačiau 1410 m. išvyko reziduoti į Maskvą. Nuo 1420 m. vėl vadovavo LDK Stačiatikių bažnyčiai.

36 Grigalius Camblakas (apie 1364–1419/1420?), 1409 m. atvyko į Kijevą; 1415–1419/20? Kijevo metropolitas.

37 MIRONOWICZ, Antoni. *Kościół prawosławny w Polsce*. Białystok, 2006, s. 151–169.

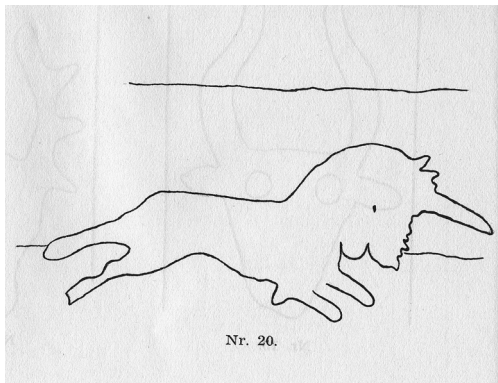
38 *Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией*, 1880, т. 6, no. 49, стб. 419–422.

39 *Полное собрание русских летописей*. Санкт-Петербург, 1907, т. 17: Западно-русские летописи, стб. 56–59.

40 CHOMIK, Piotr. *Życie monastyczne w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI wieku*. Kraków, 2013, s. 194–195.

41 MIRONOWICZ, Antoni. *Kościół prawosławny w Polsce*. Białystok, 2006, s. 164.

42 VASILIAUSKAS, Antanas. Vytauto Didžiojo diplomatika: išorinės žymės. *Senovė*, 1938, t. 4, p. 154–155, vandenženklis „Vienaragis“, nr. 20.

2 ILLUSTR. Vandenženklis „Vienaragis“, Vasiliauskas, nr. 20.

LDK teritorijoje dar buvo naujovė, prabangos dalykas, atkeliavęs iš užsienio. Tikėtina, kad apie 1427 m. Smolensko žemėje vykusios ekspedicijos metu Ldk Vytautas ne tik priiminėjo dovanas, bet ir pats jas teikė, pavyzdžiui, dovanojo popierių rašto reikalingams. Panašiu metu (apie 1428–1430 m.) to paties Gerasimo aplinkoje Smolenske sukurtas ir *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių metraštis*, turėjęs pagrįsti Ldk Vytauto teises į LDK valdymą ir karūną⁴³. Šis tekstas laikomas lojalumo didžiajam kunigaikščiui išraiška. Todėl, matyt, būtų teisinga ir straipsnyje aptariamą kodeksą laikyti tokia pat lojalumo išraiška ir savaip išreikštu dėkingumu valdo-

vui. Dvasingumo ir maldingumo madą atitinkantis, asmeniniam skaitymui skirtas kūrinys, ant brangaus popieriaus pagal užsakymą perrašytas nuo egzemplioriaus, atkeliavusio iš Konstantinopolio, su specialiai sukurtu valdovo pagyrimu – toks kodeksas galėjo būti brangia ir vertinga dovana sau paskyrimo į vyskupus proga. Tolesnį egzemplioriaus likimą liudija išlikusios gausios proveniencijos.

KODEKSO SAUGOJIMO ISTORIJA

Šiuo metu egzempliorius saugomas skirtingų valstybių saugyklose padalintas į dvi dalis. Jo bloke ir ant įrišų randame rankraštinius nuosavybės įrašus, lipdes ir antspaudus, kurie liudija sudėtingą ir painią kodekso saugojimo 500 metų istoriją. Ankstyviausią laikotarpį galime tik numanyti, remdamiesi to meto knygų saugojimo tradicijomis. Kodekso perrašymo istorija suponuoja, kad jis buvo saugomas vyskupo, vėliau tapusio Kijevo ir Rusios metropolitu, asmeninėje bibliotekoje. Po tragiškos Gerasimo mirties Vitebske 1435 m. knyga, matyt, liko metropolito bibliotekoje, kaupiamoje vienuolyne (Vilniuje arba Naugarduke?). Kita išlikusi kodekso proveniencija nukreipia tyrimo dėmesį į Žirovičių vienuolyno biblioteką, kurios istorija padės atskleisti tolesnį kodekso likimą.

Rankraštinio įrašo dėka žinome, kad 1758 m. kodeksas buvo saugomas Žirovičių vienuolyno bibliotekoje kartu su kitais metropolijos dokumentais. Kada ir kaip metropolijos archyvas ir kai kurios ten saugotos knygos atsidūrė Žirovičių vienuolyne, nėra tiksliai žinoma. Vieną versiją pateikė knygos istorikai Sergejus Žemaitis ir Mykola Nikolajevas. Jų nuomone, Juozapas Soltanas, 1507 m. tapęs Kijevo me-

tropolitu, dalį brangaus turto (kartu ir minimus objektus) perkėlė į Žirovičius, Soltanų tėvoniją⁴⁴. Šią išvalgą patvirtinti arba paneigti galėtų išlikusių ankstyviausių šio vienuolyno inventorių analizė. Remiantis šandien turimais archyviniais šaltiniais žinoma, kad dar XIX a. pradžioje *Izaoko Siro pamokslų Gavėniai* egzempliorius buvo saugomas Žirovičiuose veikusio vienuolyno bibliotekoje. Tačiau 1827 m. buvęs unitas, 1824 m. perėjęs į stačiatikybę ir tapęs metropolitu Juozapas Semaška (1798–1868) parengė Unitų bažnyčios prijungimo prie Stačiatikių bažnyčios projektą. Pagal jį visa Žirovičių vienuolyno biblioteka turėjo būti perduota Lietuvos unitų dvasinės seminarijos, įsteigtos tame pat vienuolyne, bibliotekai. Ši reforma, kaip ir po kelių dešimtmečių carinės valdžios įvykdytas masinis vienuolynų uždarymas, sudarė ypač palankias sąlygas kolekcininkams papildyti rinkinius LDK senosios raštijos objektais.

Prasidėjo Žirovičių vienuolyno bibliotekos dalybos: buvo sudarytas knygų katalogas⁴⁵, jau 1829 m. pavasarį pirmieji egzemplioriai iškeliauja į Vilnių, kiti vienetai J. Semaškos įsakymu buvo išsiųsti į Imperatoriškąją Rusijos akademiją bei Dvasinių mokyklų komisiją, kitus vienuolynus⁴⁶. Tačiau didžiausi bibliotekos perkėlimo darbai vyko 1845–1848 m., kai, 1839 m. įsteigus Lietuvos stačiatikių vyskupiją ir 1845 m. naujai suformavus Vilniaus guberniją, Lietuvos dvasinė seminarija kėlėsi iš Žirovičių į Šv. Trejybės vienuolyną Vilniuje⁴⁷. Pagrindiniu darbų vykdytoju tapo Pavelas Dobrochotovas⁴⁸, kuris padarė lemiamą įtaką tolesnei kodekso saugojimo

43 JUČAS, Mečišlovas. *Lietuvos metraščiai ir kronikos*. Vilnius, 2002, p. 25–26.

44 НИКАЛАЕЎ, Мікалай. *Гісторыя беларускай кнігі: в двух тамах*. Мінск, 2009. Т. I: Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага, с. 46. Lenkų istoriko H. Lulewicziaus nuomone, J. Soltanas priklausė kilmingųjų Soltanų giminei, galbūt Soltano Aleksandrovičiaus sūnus. Žr.: LULEWICZ, Henryk. Soltan Józef. In *Polski słownik biograficzny*, 2001, t. 40/3, s. 359–361.

45 *Дело о составлении каталога книг Жировицкой монастырской библиотеки, поступившей в ведение Литовской семинарии, и о приведении ее в порядок*. 1828–1830. LMAVB RS F41–37, 18 lap. Pirmas raštas apie neatidėliotiną knygų perkėlimą gautas 1828 m. spalio 5 d., lap. 1. Dokumentą pasirašė Juozapas Semaška.

46 Ten pat, lap. 13.

47 Žirovičiuose tuo metu buvo įsteigta Dvasinė mokykla.

48 Pavelas Dobrochotovas (1816–1900), Rusijos stačiatikių bažnyčios vyskupas, dvasinės literatūros kūrėjas, senųjų knygų kolekcininkas. Gimė dvasininko šeimoje Tambovo gubernijos Moršansko valsčiuje. Mokėsi Tambovo dvasinėje seminarijoje, 1837 m. baigė Sankt-Peterburgo dvasinę akademiją. Tais pat metais buvo paskirtas mokytoju į unitų Lietuvos dvasinę seminariją Žirovičiuose. 1847 m. Pavelas Dobrochotovas buvo įšventintas į hierodjakonus ir hierovienuolius. 1849 m. gavo archimandrito titulą ir buvo paskirtas Polocko dvasinės seminarijos rektoriumi bei Polocko Dievo apsiareiškimo vienuolyno vadovu, nuo 1851 m. tapo Rygos dvasinės seminarijos rektoriumi. Vėliau vadovavo dar kelioms seminarijoms. 1866 m. buvo įšventintas vyskupu, valdė keletą vyskupijų Rusijoje. 1897 m. dėl ligos buvo atleistas nuo visų pareigų ir apsigyveno Maskvos Vysokopetrovsko vienuolyne, kur 1900 m. mirė. Žr.: *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, 1906, доп. т. 2, с. 368; ЛЕВИН,

istorijai. Nuo 1837 m. jis dėstė Žirovičių seminarijoje, o 1845 m. vasario 23 d. buvo paskirtas į bibliotekininko vietą vietoj mirusio Ignato Chroscickio⁴⁹. Tais pat metais buvo surašytas dar vienas vienuolyno bibliotekos inventorių, pagal kurį toliau vyko bibliotekos patikrinimas ir perdavimas⁵⁰. Šiame dokumente rastas ir atskirai sudarytas rekomenduojamų perduoti egzempliorių sąrašas, kurio pirmojoje dalyje „A“ išvardytos rankraštinės knygos, o pirmuoju numeriu įrašyta knyga – *Izaoko Siro Pamokymai, lapo dydžio*⁵¹. Pagal šį sąrašą knygos į Vilnių buvo perduotos 1846 m. rugpjūčio pabaigoje⁵², tad ir *Pamokymų* pilnas egzempliorius turėjo būti toliau saugomas Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos bibliotekoje. Tačiau turime du atskirus kodeksus su skirtingomis proveniencijomis. Galima įtarti, kad jau tuo metu dėl amžiaus ir didelės apimties kodekso įrišas buvo prastos būklės, pažeistas, o blokas iro į dvi dalis. Tai, matyt, ir lėmė knygos padalinimą.

Pirmoji kodekso dalis atsidūrė Vilniuje, Lietuvos stačiatikių dvasinės seminarijos bibliotekoje, kaip ir buvo numatyta. Iš vėlesnių archyvinių šaltinių galima beveik tiksliai nusakyti jos saugojimo istorijos svarbiausius momentus. 1872 m. spalio 20 d. Dvasinės seminarijos kolegijoje lankėsi Rusijos stačiatikių bažnyčios Šv. Sinodo oberprokuroras⁵³ grafas Dmitrijus Andrejevičius Tolstojus⁵⁴. Jis pareiškė nuomonę, kad seminarijos bibliotekoje sukauptus rankraštinius kodeksus – archeografines ir bibliografines retenybes – reikėtų perduoti Vilniaus viešajai bibliotekai (toliau – VVB)⁵⁵, kuri „bus atvira visiems besidomintiems mokslu“. Tuo tikslu iš trijų seminarijos dėstytojų – Grigorijaus Kiprijanovičiaus⁵⁶, Osipo Ščerbickio⁵⁷ ir Konstantino Kurganovičiaus⁵⁸ – buvo sudaryta komisija, kuri 1873 m. vasario 5 dieną parengė veiklos ataskaitą. Ji buvo papildyta sąrašu rankraštinių knygų, kurios iš Dvasinės seminarijos bibliotekos rinkinių turėjo būti perduotos VVB⁵⁹. Tarp jų 6 numeriu pažymėtas *Izaoko Siro, Ninevės vyskupo, pamokslų rinkinys*, surašytas *ant lygaus paviršiaus blizgaus popieriaus senuoju raštu*⁶⁰, lapo dydžio formato, su įvadu. Tačiau metus buvo derinami leidimai, dar kelerius metus vyko derybos dėl Seminarijos bibliotekai reikalingų dubletinių leidinių, tad rankraštiniai kodeksai į VVB papuolė tik 1878 m. balandžio 5 d.⁶¹ Ten knyga buvo sutvarkyta, sukataloguota. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui 1915 m. kodekso *Izaoko Siro pamokslai Gavėniai* pirma dalis kartu su kitais VVB rinkiniais buvo išvežta į Maskvos viešąjį Rumiancevų muziejų. Tik pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, 1946 m. sausio 24 d., Lietuvos mokslų akademija iš Kultūros ir švietimo įstaigų reikalų komiteto prie SSFRS Liaudies komisarų tarybos (Комитет по делам культурно-просветительных дел при Совете народных комиссаров ССФСР) gavo kvietimą atsiimti išvežtus VVB fondus⁶². Jie buvo saugomi to meto SSRS V. Lenino valstybinėje bibliotekoje Maskvoje. Tų pačių metų kovo–bandžio mėnesiais Lietuvos mokslų akademijos ir bibliotekos darbuotojų pastangomis į Vilnių sugrįžo didžioji

dalį išvežtųjų rinkinių, o tarp jų 123 numeriu sąrašė pažymėti *Pamokslai*⁶³. Nuo to laiko kodekso pirmoji dalis saugoma LMAVB Rankraščių skyriaus *Rusiškų rankraščių knygų fonde* (F19).

Antrosios kodekso dalies saugojimo istorija sudėtingesnė. Knygos bloko pirmojo lapo paraštėje išlikęs rankraštinis nuosavybės įrašas nurodo knygos priklausomybę dvasinės seminarijos rektoriui ir archimandritui Pavelui Dobrochotovui, t. y. jau minėtam Žirovičių vienuolyno bibliotekininkui. Lietuvos knygos ir bibliotekų istorijoje šis asmuo žinomas tik labai siauram specialistų ratui, o jo nuveiktą darbą bibliotekose tektų vertinti prieštaringai. Žirovičių vienuolyne tvarkydamas bibliotekos knygas P. Dobrochotovas užsitarnavo gerą vardą⁶⁴. Janas Sprogis⁶⁵ įvertino jį kaip krašto istorijos, senosios rusų, lenkų ir lotynų kalbų žinovą, nuolatinį leidinio „Kurier Litewski“ bendradarbį. Dėl įgyto išsilavinimo ir pažiūrų P. Dobrochotovas tapo artimiausiu Lietuvos metropolito J. Semaškos bendražygiu. Pastarojo pavedimu jis apvažiavo visus Lietuvos vyskupijos vienuolynus,

Натан. Краеведческие занятия епископа Павла. Псков, 2007, но. 27, с. 46–56; minėti dokumentai LMAVB RS F 41.

49 *Дело о смерти учителя и библиотекаря семинарии Игнатия Хросцицкаго, о назначении на его место [...], а библиотекарем Прокопия Доброхотова.* 1845–1847. LMAVB RS F41–44, lap. 9r.

50 *Дело о переводе семинарской библиотеки из Жировиц в г. Вильно и о перечислении в одну книгу из библиотек Виленского Св. Троицкого монастыря [...].* 1845–1852. LMAVB RS F41–41, lap. 4.

51 Ten pat, lap. 10r.

52 Ten pat, lap. 36r.

53 Ši pareigybė buvo skirta pasauliečiui, kurį Rusijos imperatorius skirdavo savo atstovu Šv. Sinode.

54 Dmitrijus Andrejevičius Tolstojus (1823–1889), istorikas, Imperatoriškosios Rusijos akademijos garbės narys (nuo 1866 m.) ir prezidentas (nuo 1882 m.), artariamui metu – ir Rusijos imperijos švietimo ministras (1866–1880).

55 *Дело о передачи имеющегося в Семинарской библиотеке собрания разных рукописных книг в Виленскую публичную Библиотеку.* 1872–1878. LMAVB RS F41–472, lap. 10r.

56 Grigorijus Kiprijanovičius (1846–1915), bažnyčios istorikas, publicistas, rašytojas. Nuo 1872 m. seminarijoje dėstė lotynų kalbą.

57 Osipas Ščerbickis (1837–1916), istorikas ir kraštotyrininkas, Vilniaus archeografinės komisijos narys.

58 Konstantinas Kurganovičius 1872–1875 Lietuvos dvasinėje seminarijoje dėstė liturgiką, homiletiką; 1878 m. buvo seminarijos prižiūrėtoju.

59 *Дело о передачи имеющегося в Семинарской библиотеке собрания разных рукописных книг в Виленскую публичную Библиотеку.* 1872–1878. LMAVB RS F41–472, lap. 3r.

60 Ten pat, lap. 4v.

61 Ten pat, lap. 29r.

62 *Centrinės bibliotekos rankraščių priėmimo aktai.* 1946.01.04–1948.01.12. LMAVB RS F75–347, lap. 2.

63 Ten pat, lap. 39v.

64 *Дело о смерти учителя и библиотекаря семинарии Игнатия Хросцицкаго, о назначении на его место [...], а библиотекарем Прокопия Доброхотова.* 1845–1847. LMAVB RS F41–44, lap. 10v.

65 Janis Sprogis (1833–1918), latvių tautosakininkas, archeografas. Nuo 1866 m. dirbo, o 1879–1915 m vadovavo Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui, dalyvavo Vilniaus archeografinės komisijos veikloje. *Докладная Ивана Яковлевича Спрогиса, оценивающая подаренные [...] 18 древних рукописей.* 1898.04.28. LMAVB RS F41–99. 3 lap.

peržiūrėjo jų bibliotekas ir archyvus. J. Sprogis mini, kad toje kelionėje P. Dobrochotovas iš savo lėšų įsigijo nemažai vertingų, prabangių vietos rašto paminklų, kuriuos Sprogiui teko pamatyti Rygoje 1850 m.⁶⁶ Tačiau 1849 m. jau archimandritui Pavelui išvykstant vadovauti Polocko dvasinei seminarijai, kartu su juo iškeliavo ir asmeninė kolekcija, kurią sudarė nemaža dalis Žirovičių vienuolyne saugomų vertingų LDK knygų (tiek rankraštinių, tiek spausdintų) bei archyvinių dokumentų. Apie tai žinojo to meto Žirovičių vienuolyno administracija. 1852 m. vasario 25 d. Žirovičių dvasinės mokyklos rektorius archimandritas Aleksandras, inspektorius hierovieniuolis Venjaminas ir ekonomas hierovieniuolis Paladijus rašo J. Semaškai, kad tuometinis Rygos seminarijos rektorius (t. y. P. Dobrochotovas) bibliotekai skolingas *Pranašo ir karaliaus Dovydo psalmyną su maldomis kiekvienai kafizmai*, taip pat dar keletą knygų⁶⁷. Po gero pusmečio Žirovičių bibliotekininkas Konstantinas Snitko praneša, kad 1853 m. spalio 2 d. archimandritas Pavelas grąžino *Psalmyną* bibliotekai⁶⁸. 1897 m. Vilniaus Šv. Dvasios brolijai vienuolyno 300 metų jubiliejaus proga jis padovanojo 18 senųjų dokumentų, kurių du liudijo Žirovičių vienuolyno istoriją⁶⁹, o jau kitais, 1898 m., išiplieskė naujas ginčas. Tuo metu jau vyskupas Pavelas Vilniaus dvasinei seminarijai padovanojo 1545 m. perrašytą *Trebniką*⁷⁰, neva tai priklausiusį Žirovičių vienuolynui. P. Dobrochotovas laiške gynėsi, kad minimą *Trebniką* jis pirko Rygoje 1851–1856 m. iš sentikio Maksimo Andrejevo⁷¹. Tačiau kad kaip ten būtų įvykę, dar didelė LDK unitų bažnyčios ir vienuolynų archyvinių dokumentų bei knygų kolekcija liko P. Dobrochotovo nuosavybėje. Ją 1905 ir 1908 m. Rusijos mokslų akademijos (toliau – RMAB) Rankraščių skyriui perdavė vyskupo testamentu vykdytojas Petrozavodsko šventikas A. P. Voskresenskis⁷².

Trumpai apžvelgus šią istoriją tampa aišku, kad P. Dobrochotovas puikiai išmanė senųjų raštijos objektų vertę: neišvaizdi, be įmantrios puošybos perrašyta knyga patraukė kolekcininko dėmesį dėl išlikusio prierašo su *Vytauto pagyrimu*. Tad kodekso *Izaoko Siro pamokslai Gavėniai* antroji pusė tapo archimandrito asmeninės kolekcijos dalimi ir keliavo po šalį kartu su juo. Šiuo metu dar nėra tiksliai žinoma, kada ir kaip ši kodekso dalis pateko į to meto Rusijos imperatoriškąją viešąją biblioteką (dabartinę RNB). Pirmą kartą šios bibliotekos nuosavybe jis įvardijamas jau 1895 m., pirmą kartą publikuojant *Vytauto pagyrimo* prototipo tekstą⁷³. Vėliau bibliotekoje juo naudojosi ir Rusijos Archeografinės komisijos nariai, kalbininkai-istorikai Stanislavas Ptašickis (1853–1933) bei Aleksejus Šachmatovas (1864–1920), rengdami leidinio *Полное собрание русских летописей* septynioliktąjį tomą (1907 m.). Tikėtina, kad P. Dobrochotovas bendravo su garsiais to meto slavistais ar archeografais bei dalijosi turimais rašto paminklais mokslo tikslais⁷⁴. Po pasirodžiusių publikacijų kodeksas liko Rusijos imperatoriškosios viešosios biblio-

tekos Rankraščių skyriuje, kur saugomas iki šių dienų. Naudos technologijos šiuo metu vėl leidžia mums skaityti pilną XV a. pradžios LDK kodeksą. Jo skaitmeninė kopija saugoma LMAVB Rankraščių skyriuje.

Išvados

Tik nedidelė dalis LDK teritorijoje perrašytų ar funkcionavusių ir išlikusių rankraštinių knygų turi kolofonus ar saugojimą liudijančias proveniencijas. Dar mažiau žinome apie daugelio kodeksų perrašymo aplinkybes. Ši 1428 m. perrašyta knyga *Izaoko Siro pamokslai Gavėniai*, sauganti savyje net dviejų egzempliorių perrašymo metrikas ir naujai sukurtą literatūrinį tekstą, keletą nuosavybės

66 Ten pat, lap. 1v.

67 *Дело о переводе семинарской библиотеки из Жировиц в г. Вильно и о перечислении в оную книг из библиотек Виленского Св. Троицкого монастыря [...].* 1845–1852. LMAVB RS F41–41, lap. 286rv287v.

68 *Дело о смерти учителя и библиотекаря семинарии Игнатия Хросцицкаго, о назначении на его место [...], а библиотекарем Прокония Доброхотова.* 1845–1847. LMAVB RS F41–44, lap. 20r.

69 *Докладная Ивана Яковлевича Спрогиса, оценивающая подаренные [...] 18 древних рукописей.* 1898.04.28. LMAVB RS F41–99, lap. 2r–v.

70 Dabar saugomas LMAVB RS F21–3206.

71 *Переписка, касающаяся права собственности на подаренный епископом Павлом Доброхотовым рукописный Требник 1545 г.* 1899. LMAVB RS F41–87. 6 lap.

72 *Исторический очерк и обзор фондов Рукописного отдела библиотеки Академии Наук.* Москва, Ленинград, 1958, вып. II: XIX–XX века, с. 31, 112–114. Šiuo metu P. Dobrochotovo asmens archyvas ir biblioteka saugomi išskaidyti. 1917–1940 m. P. Dobrochotovo kolekcijos dalis (daugiausia archyviniai dokumentai) buvo perduota tuo metu įsteigtam SSSR MA Istorijos-archeografijos institutui, kuris 1936 m. buvo reorganizuotas į SSSR MA Istorijos instituto skyrių Leningrade. Šiuo metu asmens archyvo fonde nr. 52. saugomi 2492 s. vnt., apimančios XVI–XIX a. pradžios laikotarpį. Tarp jų ne vienas dokumentas, liudijantis Žirovičių vienuolyno istoriją. Plačiau žr. *Путеводитель по архиву Ленинградского отделения института истории.* Москва,

Ленинград, 1958, с. 11; 379–382; ТАИРОВА–ЯКОВЛЕВА, Татьяна. Материалы по истории Белоруссии в архиве Санкт-Петербургского института истории РАН. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2009, nr. 1/2 (5/6), p. 195–233. Kita kolekcijos dalis saugoma Rusijos MA bibliotekos Retų spaudinių ir Rankraščių skyriuose (f. 37). Tarp 53 rankraštinių knygų garsusis Vilniuje–Supraslyje Motiejaus Dešimtojo perrašytas *Biblijos sąvadas* (1507), Naugarduko vienuolyne saugota *Varlaamo ir Juozapato istorija* (XV a., Dobr. 37), Žirovičių bibliotekai priklausiusios bent 4 kirilika rašytos knygos: XVI a. *Pamokymų rinkiniai* (Dobr. 17 ir Dobr. 39), *Įvairių tekstų (enciklopedinių, metraščių ištraukų ir kt.) rinkinys* (Dobr. 18), *Poleminis rinkinys prieš lotynus* (Dobr. 31) bei Žirovičių bažnyčios ir vienuolyno išlaidų ir pajamų knyga (XVII a., Dobr. 47).

73 Žr. 4 išnašą.

74 Pavyzdžiui, P. Dobrianskiui priklausiusių egzempliorių galima rasti garsaus to meto paleografo, slavisto Izmailo Sreznevskio (1812–1880) fonde RMAB. Žinomiausias toks atvejis – jau minėto *Biblijos sąvada* egzemplioriaus saugojimo istorija. Plačiau žr.: ГУМИЛЕВСКИЙ, Филарет, архиеп. Библиейские книги 1507. *Известия Императорской Академии наук по Отделению русского языка и словесности*, 1859–1860, т. 8, ч. 2, стб. 144–150; ВОУК-ЛЕВАНОВИЧ, Иосиф. Кароткие уваги на некаторыя помники беларускае мовы. *Заніскі Аддзелу гуманітарных навук*, 1929, кн. 9, т. 2, с. 117–158.

ženklų, yra labai retas, tačiau iki šiol atidaus knygos istorikų dėmesio nesulaukęs egzempliorius. Tokiai situacijai įtakos galėjo turėti faktas, kad kadais vieną kodeksą sudariusios dalys nuo XIX a. pabaigos saugomos skirtingų valstybių saugyklose ir traktuojamos kaip atskiri defektiniai vienetai. Pasitelkus kodikologinį metodą buvo atliktas abiejų egzempliorių – LMAVB RS F19–64 ir RNB RS FI.476 – tyrimas, kurio metu buvo sudaryti detalūs saugojimo vienetų kodikologiniai aprašai. Jų lyginamoji analizė patvirtino iškeltą hipotezę, kad du atskirai saugoti kodeksai sudaro vieną knygą, turinčią informatyvų priedą ir nemažai nuosavybės ženklų.

Knygos perrašymo kultūrinis ir istorinis kontekstai paaiškina kodekso atsiradimo priežastis. Daroma prielaida, kad Izaoko Siro kūrinių perrašymą į du egzempliorius lėmė jo turinio aktualumas. Tuo metu Rusios žemėse iš Bizantijos ir Balkanų plito hesichastinės idėjos, kurias aktyviai palaikė Kijevo ir Rusios metropolitai. Smolensko vyskupo Gerasimo užsakymu perrašytą kodeksą galime laikyti atnaujintos (tiek turinio, tiek formos prasme) stačiatikių bažnytinės raštijos produktu, modernia to meto knyga. Asketinis kūrinys, perrašytas pusiau ustavo raštu ant tuo metu pradėto naudoti popieriaus, papuoštas santūrių Balkanų stiliumi, žymi knygos perrašymo technologijų kaitą LDK. Maldingumą ir dvasingumą skatinantis tekstas, skirtas asmeniniam skaitymui celėje, žymi ir skaitymo įpročių kaitą. Kartu tai proginė knyga, įamžinanti Gerasimo paskyrimą Smolensko vyskupu, o kartu ir metropolito Fotijaus ir Ldk Vytauto dialogą po daugelį metų trukusios konfrontacijos.

Tačiau XIX a. viduryje buvo suprasta tik kodekse išlikusio priedo istorinė vertė. Tai, matyt, ir tapo svarbiausia priežastimi, nusiųsiai tolesnį knygos likimą. Po ilgų egzemplioriaus saugojimo metų Žirovičių vienuolyno bibliotekoje, susidariusios „palankios“ aplinkybės ir ten dirbusio P. Dobrochotovo poelgiai lėmė, kad knyga apie 1845 m. buvo padalinta į dvi dalis. Viena jų, su išlikusiu istoriniu priedu, iškelia kartu su buvusiu bibliotekininku ir XIX a. pabaigoje atsidūrė Sankt Peterburge. Kita dalis, nepaisant saugojimo istorijos vingių, iki šiol saugoma Vilniuje.

Siekiant kuo išsamiau atskleisti kodekso istoriją, buvo panaudoti tiek istorijos, tiek knygotyros mokslų tyrimo metodai. Kompleksinis požiūris į rankraštinių kodeksą sudarė galimybę pažvelgti į jį kaip į tyrimui nemažą informacijos kiekį teikiantį šaltinį. Knygos išorinio vaizdo analizė leido aprašyti knygą taip, kad išryškėtų jos pagrindiniai požymiai, o sykiu būtų nustatyti ženklai, palikti knygos meistrų ir pasakojantys knygos gamybos istoriją. Kodekso priedas tapo vienu iš pagrindinių šaltinių rekonstruojant Kijevo ir visos Rusios metropolito Gerasimo biografijos faktus, o nuosavybės įrašas paliudijo vyskupo Pavelo asmenybės įtaką nagrinėjamai istorijai.

Tiksliai datuotas kodeksas tapo informatyviu šaltiniu kodeksų gamybos technologijos kaitai tirti. Atlikus mikrocheminius tyrimus, buvo nustatyta rašalui naudotų medžiagų sudėtis, dar būtų galima gauti duomenų apie to meto popieriaus

gamybos technologiją. Egzemplioriaus istorija dokumentuoja istorinius įvykius ir kultūrinius pokyčius LDK. Ji liudija hesichazmo idėjų sklaidą ir vienuoliškojo cenobitinio gyvenimo plėtrą XIV pabaigoje–XV a. pradžioje; raštijos repertuaro kaitą; Stačiatikių bažnyčios istoriją XV a. pradžioje; bibliotekų istoriją Vilniaus gubernijoje; paaiškina raštijos paminklų „emigracijos užsienin“ būdus.

Šio kodekso tyrimas dar kartą patvirtina, kad rankraštinė knyga ar jos dalis, kodekso elementas gali būti ne tik tyrimo objektas, bet ir vertingas šaltinis knygotyros, literatūros, kultūros ir Bažnyčios istorijos, mikroistorijos tarpdiscipliniams tyrimams.

Šaltiniai

1. *Centrinės bibliotekos rankraščių priėmimo aktai*. 1946.01.04–1948.01.12. LMAVB RS F75–347. 50 lap.
2. *Дело о перевозке Семинарской библиотеки из Жировиц в г. Вильно и о перечислении в оную книг из библиотек Виленского Св. Троицкого монастыря [...]*. 1845–1852. LMAVB RS F41–41. 290 lap.
3. *Дело о передачи имеющегося в Семинарской библиотеке собрания разных рукописных книг в Виленскую публичную Библиотеку*. 1872–1878. LMAVB RS F41–472. 29 lap.
4. *Дело о смерти учителя и библиотекаря семинарии Изнатия Хросцицакого, о назначении на его место [...], а библиотекарем Прокония Доброхотова*. 1845–1847. LMAVB RS F41–44. 21 lap.
5. *Дело о составлении каталога книг Жировицкой монастырской библиотеки, поступившей в ведение Литовской семинарии, и о приведении ее в порядок*. 1828–1830. LMAVB RS F41–37. 18 lap.
7. *Докладная Ивана Яковлевича Спрогиса, оценивающая подаренные [...] 18 древних рукописей*. 1898.04.28. LMAVB RS F41–99. 3 lap.
8. *Переписка, касающаяся права собственности на подаренный епископом Павлом Доброхотовым рукописный Требник 1545 г.* 1899. LMAVB RS F41–87. 6 lap.
- Sudarė: V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Pačnys, R. Petrauskas, E. Raila. Vilnius, 2002, p. 674–689.
2. CHOMIK, Piotr. *Życie monastyczne w Wielkim Księstwie Litewskim w XVI wieku*. Kraków, 2013. 646 s.
3. DULSKIS, Romualdas. Trys hesychijos pakopos, vedančios į autentišką krikščioniškojo maldingumo kokybę. *Logos*, 2005, nr. 43, p. 80–87; nr. 44, p. 50–58.
4. HOWSAM, Leslie. Senos knygos ir naujos istorijos: knygos ir spaudos kultūros studijų vadovas. *Knygotyra*, 2013, t. 61, p. 7–44.
5. JOVAIŠAS, Albinas. Trumpojo Lietuvos metraščių sąvado literatūrinės ypatybės ir paslaptys. *Senoji Lietuvos literatūra*, 1996, kn. 4, p. 222–358.
6. JUČAS, Mečislovas. *Lietuvos metraščiai ir kronikos*. Vilnius, 2002. 208 p.
7. KALAVREZOU-MAXEINER, Ioli; BOLENSKY, Dimitri. A Church Slavonic Graffito in Hagia Sophia, Constantinople. *Harvard Ukrainian Studies*, 1981, vol. 5, no. 1, p. 5–10
8. LAUCEVIČIUS, Edmundas. *Popierius Lietuvoje XV–XVIII a.* Vilnius, 1967. 2 t.: iliustr.
9. LULEWICZ, Henryk. Soltan Józef. *Polski słownik biograficzny*, 2001, t. 40/3, s. 359–361.
10. MIKULSKI, Jury. Smoleński ośrodek latopisarski w latach 20–50, XV w. *Białoruskie Zeszyty Historyczne*, 2010, t. 33, p. 17–49.
11. MIRONOWICZ, Antoni. *Kościół prawosławny w Polsce*. Białystok, 2006. 917 s.

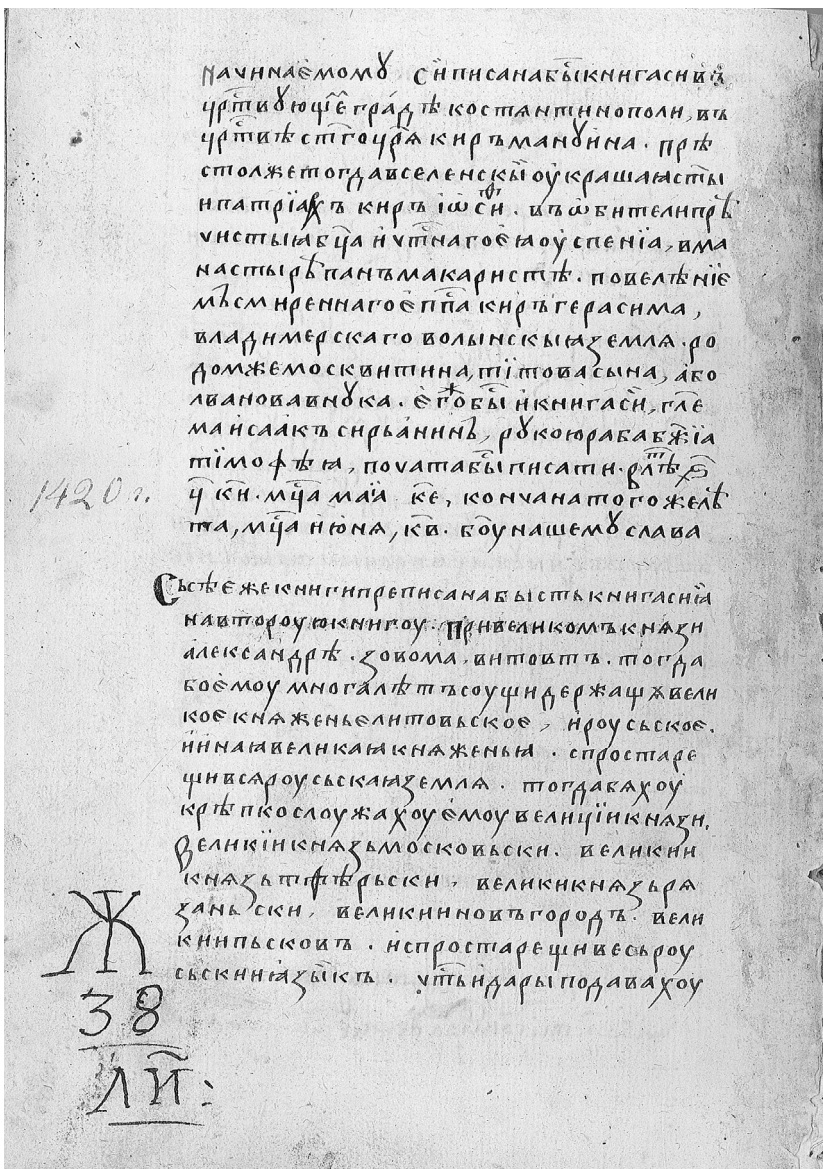
Literatūra

1. BARONAS, Darius. Stačiatikiai. Iš *Lietuvos Didžioios Kunigaikštijos kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai*.

12. VASILIAUSKAS, Antanas. Vytauto Didžiojo diplomatika: išorinės žymės. *Senovė*, 1938, т. 4, р. 135–172.
13. ВЗДОРНОВ, Герольд. Роль славянских монастырских мастерских письма Константинополя и Афона в развитии книгописания и художественного оформления русских рукописей на рубеже XIV–XV вв. *Труды Отдела древнерусской литературы*, 1968, т. 23, с. 171–198.
14. ВОУК-ЛЕВАНОВИЧ, Иосиф. Кароткие уваги на некаторыя помнікі беларускае мовы. *Запіскі АДДзелу гуманіт навук*, 1929, кн. 9, т. 2, с. 117–158.
15. ГИЛЬТБРАНД, Петр. Перечневая опись. Из Рукописное отделение Виленской публичной библиотеки. Вильна, 1871, вып. 1, с. 1–66.
16. ГРАНСТРЕМ, Евгения; ТИХОМИРОВ, Николай. Сочинения Исаака Сирина в славяно-русской письменности. *Вестник церковной истории*, 2007, но. 1(5), с. 134–197.
17. ГУМИЛЕВСКИЙ, Филарет, архиеп. Библейские книги 1507. *Известия Императорской Академии наук по Отделению русского языка и словесности*, 1859–1860, т. 8, ч. 2, стб. 144–150.
18. *Исторический очерк и обзор фондов Рукописного отдела библиотеки Академии Наук*. Москва, Ленинград, 1958, вып. II: XIX–XX века. 398 с.
19. *Кириллические рукописные книги, хранящиеся в Вильнюсе*: каталог. Составила Н. Морозова. Vilnius, 2008. 243 р.
20. ЛЕВИН, Натан. Краеведческие занятия епископа Павла. *Псков*, 2007, но. 27, с. 46–56 [žiūrėta 2014 m. rugpjūčio 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://http://pskoviana.ru>>.
21. НІКАЛАЕЎ, Мікалай. *Гісторыя беларускай кнігі*: в двух тамах. Мінск, 2009, т. 1: Книжная культура Вялікага Княства Літоўскага. 423 с.
22. *Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковно-славянских и русских*. Составил Ф. Добрянский. Вильна, 1882. 533 с.
23. *Палеографические снимки с русских рукописей XII–XII веков*. Составил А. Соболевский. Санкт-Петербург, 1901. 152. с.
24. *Полное собрание русских летописей*. Санкт-Петербург, 1907, т. 17: Западно-русские летописи. 20 с., 616 стб., 61 с.
25. *Православная энциклопедия*: электронная версия. [žiūrėta 2014 m. rugsejo 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.pravenc.ru/text/674153.html>>.
26. ПРОХОРОВ, Гелиан. Исихазм и общественная мысль в Восточной Европе в XIV веке. *Труды Отдела древнерусской литературы*, 1968, т. 23, с. 68–108.
27. ПРОХОРОВ, Гелиан. Келейная исихастская литература (Иоанн Лествичник, Авва Дорофей, Исаак Сирийский, Симеон Новый Богослов, Григорий Синаит) в библиотеке Троице-Сергиевой лавры с XIV по XVII в. *Труды Отдела древнерусской литературы*, 1974, т. 28, с. 317–324.
28. *Путеводитель по архиву Ленинградского отделения института истории*. Москва, Ленинград, 1958. 603 с.
29. *Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией*, 1880, т. 6. 664 с.
30. СОБОЛЕВСКИЙ, Алексей. *Запись начала XV в. Чтения в Историческом Обществе Нестора Летописца*, 1895, т. 9, 564 с.
31. ТАИРОВА-ЯКОВЛЕВА, Татьяна. Материалы по истории Беларуси в архиве Санкт-Петербургского института истории РАН. *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana*, 2009, nr. 1/2 (5/6), p. 195–233.
32. ТЕМЧИН, Сергей; и МОРОЗОВА, Надежда. Об изучении церковнославянской письменности Великого княжества Литовского. *Krakowsko-Wileńskie studia slawistyczne*. Kraków, 1997, т. 2, p. 7–39.
33. *Творения иже во святых отца нашего Аввы Исаака Сириянина, подвижника и отшельника, бывшаго епископом христоролюбиваго града Ниневию. Слова подвижническия*. Сергиев Посад, 1911. XI+534 с.
34. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. 1895, т. 15. 478 с.
35. *Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*. 1906, доп. т. 2. 480 с.

Kodekso Izaoko Siro pamokslai Gavėniai prieraišo faksimilė, RNB RS
FI.476, lap. 153v-154r; 154v.

157

емоу. И такоже слоужахоу емоу на псто
 чнае великницри папавьскни, такоже
 немецкни, великникнахн слоужахоу е
 моу, соискмн грады свои мн, нсть земля
 мн. пть же немецкникнахн, понемець
 комоу гдзъ коу хойомн, мн спроче. Еше
 женинн и велицникнахн слоужа пть емоу.
 гдъ молдавьскон земли, такоже на
 саравьскон земли. пть же велицн, кна
 хн, гдъ молдавьскон земли. повляско
 моу гдзъ коу хойомн и ое воды. тако
 же и хьсьское король сти слоужаше емоу.
 пть же велицн кнахн, и стхъ земля пть
 н гдзъ коу хойомн. еже и на хомъ гдъ севтъкни
 хъ сен. великоу чтъ и дары подлиахоу
 славному господарю, великому кна
 зю александроу, хойомоу и н поиптоу.
 такоже и велики дары и данн приноша
 хоу емоу. не поклона вса колѣ по но
 и повса дн. а шпть хъ великихъ земля
 копоремоу ш сподарю по елешаше ко
 бтъ кыпн. шни кхъ та сакого ш слуша
 нна прихожахоу к нембс и онхъ земля.
 есть пакъ хочеть понти на копороу
 землю, на нхъ самъ кыаше коли гнѣ
 венъ. и на пакъ силныхъ сионхъ и ое во
 дъ гдъ посла пн хощеть. ни ко поро
 н земли, копорымъ гдъ емъ вела ше к сокѣ

157

быти . и не по тѣхъ великихъ земляхъ ррн,
 безъ всякого шслушанна . прнхордатысо
 и стѣмн сионнн слами напо мочьнна е го
 служкоу . е стѣмн пакн по тѣхъ великн
 земля копоромоу ррн . нѣхуакоу юмоу
 жю немошно было прнпн . и шнѣтѣ са ско
 карати нсны посылашекнемоу напо мо
 чьнна службѣ . тогда кокаше славныи
 гдѣ великн князь александръ , зоиомы
 ннн по кптѣ . и въ велицѣхъ нупнн славу
 прѣтѣ бываше . тако же н шпечь ствоего
 лнпо въ ская земля и велицѣхъ нупнн прѣ
 стоиаше . н всакн мѣтѣ кнль емѣтн исполна
 шеса . тако же н нароу нава шемного .
 14287. дѣтъ хъ члѣ . мѣа августѣ , дн . списа
 на кы кнн гаснѣ , и въ бохранн молѣтѣ ра
 дѣ смоленскоу . по велѣтн н емѣтн смнре
 на по епта , кнрѣ герасима . прѣже кывъ
 шаго , владнмерьскаго волкннскыи земе
 лн . родом же москннпнннн . пнптовн
 сына . а болюнова внуока . по помѣтѣ же
 в жнн ю белгпннн . н великаго княза а ле
 ксандра . зоиомаи пнптовпннн , и олегоу хо
 тѣнн емѣтн . н белгвннн емѣтн прѣцнн на гоа
 рхнн епта . шшптамнн прополипта , кнѣв
 скаго н всея роусн . по тѣ же смнреннн
 ептѣ , кнрѣ гераснмѣ владнмерьскнн
 прѣтѣ ведентѣ бы , со владнмерьсконн епн

Изъ книги рукописи сего монастыря летопись (1574) г. и т. д.
 Библиотечка Школы

2 PRIEDAS

Kodekso *Izaoko Siro pamokslų Gavėniai* prierāšas. RNB RS F.I.476, lap. 153v–154v.

Начинаемоу Си писана быс(ть) книга си въ // ц(а)рствующем градѣ Костантинополи, въ // ц(а)рствѣ с(вя)т(о)го ц(а)ра кирь Мануїна. Прѣ//стол же тогда вселенскыи оукрашаа с(вя)ты//и патріархъ кирь Іωсиθ. въ шбители прѣ//чистыа Б(огороди)ца и ч(е)стнаго ея оуспенїа, в ма//настырѣ паньмакариствѣ. Повелѣнїе//мъ смиреннаго еп(и)с(ко)па кирь Герасима, // Владимирскаго Волынскыа земля. Ро//дом же москвитина, Тїтова сына, а Бо//лванова внука. Егож(е) быс(ть) и книга си, гл(агол)е//ма Исаакъ Сирьанинь, рүкою раба б(о)жїа // Тїмофѣа, почата быс(ть) писати. в лѣт(о) ꙗꙑꙑꙑꙑ. (1420) м(е)с(я)ца маїа кѣ, кончана того же лѣ//та, м(е)с(я)ца юна, кѣ. Б(ог)оу нашему слава.

Съ сѣе же книги преписана бысть книга сиа // на второую книгоу. При великомъ князи // Александрѣ. Зовома. Витовтѣ. Тогда // бо емоу многа лѣтъ соущи держаша вели//кое княжене литовское, и роусьское. // И инаа великаа княженя, спроста ре//щи вса роусьскаа земля, тогда бахоу // крѣпко слоужахоу емоу велицїи князи. // Великїи князь московски. Великии // князь тѣрски, велики князь ра//заньски, великии Новгородѣ. Вели//кии Пьсковѣ. И спроста рещи весь роу//сьскїи ѣзыкѣ. ч(е)сть и дары подавахоу // емоу и такоже слоужахоу емоу и вѣсто//чныи великии ц(а)ри татарьскїи. такоже // и немецкїи, великии князи слоужахоу е//моу, со всѣми грады своими, и съ земля//ми. тѣ же немецкїи князи, по немец//комоу ѣзыкоу зовоми, мистрове. Еще // же и инїи велицїи князи слоужать емоу. // г(о)с(у)д(а)рь молдавьскои земли, такоже и ба//саравьскои земли. тѣ же велицїи княз//и, г(о)с(у)д(а)ри молдовьскои земли. по власко//моу ѣзыкоу зовоми воеводы. Тако// же и чесьское корольство слоужаше емоу. // Тѣ же велицїи князи, всѣхъ земель тѣх // и ѣзыковѣ. еже писахомъ здѣ се въ кни//зѣ сеи. Великоу ч(е)сть и дары подавахоу // славномоу господарю, великомоу кня//зю Александроу, зовоמוу Витовтоу. // Такоже и велики дары и дани приноша//хоу емоу. не токмо на всако лѣто но // и по вса дни. А ѿ тѣхъ великихъ земель // которому шподарю повелеваше к со//бѣ быти. шни безъ всакого шслушаниа прихожахоу к нему с^ѣ своихъ земель. // есть пакъ хочеть пойти на котороую // землю, на нихъ самъ бываше коли гнѣ//внѣ. или пакъ сил(ь)ныхъ своихъ воево//дѣ гдѣ послати хочеть. и ис которо//и земли, которымъ г(о)с(у)д(а)ремъ велаше к собѣ // быти. ино тѣхъ великихъ земель г(о)с(у)д(а)ри, // безъ всакого шслушаниа, приходать со // всѣми своими силами на помочь и на его // службоу. Есть ли паки тѣхъ великих //земль которому г(о)с(у)д(а)рю, нѣ за коую ноу//жю не мощно было прити, и шнѣ вса сво//а рати и силы посылаше к нему

на помо//чь и на слоужбѹ. Тогда бо баше славнии // г(о)с(у)д(а)рь велики князь Александръ, зовомы//и Витовтъ. въ велицѣи ч(ес)ти и славѣ // прѣбываше. такоже и ѡтечество его, // литовская земля в велицѣи ч(ес)ти прѣд//стоаше. и всакимъ ѡбилемъ исполна//ше сѧ. Такоже и народна баше много. //

В лѣт(о) ~~ѡ~~сцл̄с̄. м(е)с(я)ца августѧ, д̄і. Списана быс(ть) книга сѧа, въ б(о)гохранимомъ гра//дѣ Смоленскоу. повелѣниемъ смире//наго еп(и)с(ко)па, кирь Герасима. преже бывъ//шаго, владимерьскаго волыньскаго зе//мли. родом же москвитина, Тітова // сына. а Болванова внука. потомъ же // б(о)жиею бл(а)г(о)д(а)тию. и великаго княза Але//ксандра. зовома Витовта, волею и хо//тѣниемъ. и бл(а)г(о)с(ло)в(е)ниемъ пр(е)с(вя)щ(е)ннаго а//рхиеп(и)с(ко)па. Ѳотїа митрополита, киев//скаго и всеа Роуси. Тотъ же смиренни // еп(и)с(ко)пъ, кирь Герасимъ владимерьскіи // прѣведенъ быс(ть), со владимерьской епи [...]

Rima Cicėnienė

Summary

When conducting research, it is important for a historian to examine not only the event or object of interest, but all of the decisive circumstances, chronology, places and persons involved as well. It is in order to attain this goal, that sources of information are collected, analysed and interpreted. Humanitarian disciplines tend to research manuscripts as material artefacts, literary texts or means of cultural transactions. However, it is not common in Lithuania for manuscripts to be used as a source of research. A manuscript, copied in the 15th century GDL, was chosen to illustrate this statement. The book was sometime later divided into two parts that are now stored separately in the National Library of Russia and the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences. This article was written in order to determine the history of manuscript book *Collection of Sermons by Isaac of Nineveh*, while at the same time presenting ways to use manuscripts as a legitimate source in cultural and historical research. The study was carried out by using codicological and comparative methods as well as analysis of literature and archival sources. Detailed codicological descriptions of both books were written. The hypothesis, that the two codices, which were copied by hand at the start of 15th century, are two parts of one exemplar, was proven true on the basis of the results that were obtained. The article contains information about the historical and cultural contexts surrounding the birth of this book. The history of how the codex was copied and stored is reconstructed and the persons involved in the process are discussed in the article as well. The complex research of the dated exemplar reveals that the manuscript book as well as its separate structural elements and the materials it was made of can be used as a source of information for research in at least several scientific disciplines such as history, literature and bibliography. The codex itself could be considered as an interdisciplinary source of research. The postscript, which remained in the codex, contains two colophons and the *Praise for Witold*. This text is published at the end of the article in its original orthography.

[teikta 2014 m. rugpjūčio mėn.